

המהגרים היהודים לישראל: שינויים ברמות השכלה, בשכר ובהשתלבות כלכלית בשנים 1948–2008

יצחק הברפלד וינון כהן

כדי לאמוד שינויים בכישורי המהגרים לישראל, לרבות בדפוסי סלקציה עצמית (self-selection) ובהשתלבות כלכלית (economic assimilation), נציג במאמר את רמות ההשכלה והשכר של המהגרים היהודים בגלי ההגירה, עם הגיעם לישראל, ואת רמת שכרם לאחר שהות של לפחות 15 שנים בישראל. הממצאים מבוססים על ניתוח מפקדי אוכלוסין שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס) בשנים 1961–1995 ועל סקרי כוח אדם והכנסות של הלמ"ס בשנים מאוחרות יותר. הממצאים מלמדים שבדפוסי הסלקציה העצמית של המהגרים היהודים לישראל בין 1948 ל-2008 אפשר להבחין בשתי תקופות עיקריות — זו שלפני מלחמת ששת הימים (1967) וזו שאחריה. רוב המהגרים שהגיעו לישראל בתקופה הראשונה התאפיינו ברמות השכלה נמוכות בהשוואה לילידי ישראל, ואילו אלה שהגיעו לאחר 1967, ובעיקר האשכנזים שבהם (יוצאי אירופה, אמריקה ואוסטרליה), היו בעלי רמות השכלה גבוהות מאלה של ילידי ישראל. אפשר לקבוע שרמת ההשכלה הגבוהה יחסית של המהגרים לישראל בגלי ההגירה המאוחרים נבעה הן מן ההבדלים בין ארצות המוצא המרכזיות — מדינות המזרח התיכון, שבהן רמת ההשכלה הממוצעת של היהודים הייתה נמוכה יחסית, מצד אחד, ומדינות אירופה ואמריקה, שבהן רמת ההשכלה של היהודים הייתה גבוהה בהרבה, מצד אחר — והן מן השינויים שחלו בסלקציה העצמית של המהגרים מארצות מוצא מסוימות. כלומר, בחלוף השנים בחרו להגר לישראל המשכילים יותר מאותן ארצות מוצא. בחינה של הקשר בין דפוסי הסלקציה ובין ההשתלבות הכלכלית של המהגרים לישראל מלמדת שאף שרמת ההשכלה של המהגרים היהודים לישראל עלתה עם השנים, השתלבותם הכלכלית עם ילידי הארץ לא הייתה מלאה, בייחוד לא בשנים האחרונות. הסבר אפשרי לחוסר ההלימה שנמצא בין העלייה ברמת ההשכלה של המהגרים לישראל לבין ההאטה בהשתלבותם הכלכלית לאורך זמן, הוא העלייה החדה באי-השוויון בשכר בישראל מאז שנות ה-70.

הגירה אינה תהליך אקראי אלא סלקטיבי. הבוחרים להגר ממדינתם מאפייניהם שונים משל אלה שהחליטו להישאר בארץ מוצאם. דפוס הסלקציה העצמית (self-selection) של המהגרים

* פרופ' יצחק הברפלד, החוג ללימודי עבודה, אוניברסיטת תל אביב.

דואר אלקטרוני: haber@post.tau.ac.il

פרופ' ינון כהן, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק.

דואר אלקטרוני: yc2444@columbia.edu

משפיע על השתלבותם הכלכלית (economic assimilation) בארץ היעד. ככל שהמהגרים הם בעלי כישורים ומיומנויות גבוהים יותר, כך השתלבותם הכלכלית בארץ היעד מהירה ומלאה יותר (Smith & Edmonston, 1997). בכישורי המהגרים אנו כוללים כישורים נצפים, מדידים, בעיקר רמת השכלה, וכישורים בלתי מדידים, כגון הניעה (מוטיבציה), "יכולת", הון תרבותי והון חברתי, שבלתי אפשרי או קשה מאוד למדוד אותם במדויק. שני סוגי הכישורים הללו באים לידי ביטוי בדפוסי הסלקציה העצמית של מהגרים אל ארץ היעד (Chiswick, 1978, 1986) — דפוס הסלקציה החיובית, שבו המהגרים הם בעלי כישורים גבוהים יחסית לעומת אוכלוסיית ארץ המוצא, ודפוס הסלקציה השלילית — שבו המהגרים הם בעלי כישורים נמוכים יחסית.

דפוס הסלקציה של מהגרים המעוניינים לשפר את רמת חייהם הוא בדרך כלל חיובי (Chiswick, 1978, 1986). הגירה למקום חדש ולא מוכר כרוכה בעלויות כלכליות, ויש לה גם מחיר חברתי ופסיכולוגי לא מבוטל. נוכח אי־הוודאות והסיכון הכרוכים בהשקעה מעין זו, אלה המחליטים להגר אינם אנשים ממוצעים, אלא אנשים בעלי רמות כישורים (מדידים ובלתי מדידים כאחד) גבוהות מהממוצע. ככל שהעלויות הכרוכות בהגירה נמוכות יותר (לדוגמה, כאשר ארצות המוצא והיעד דומות זו לזו בתרבותן, או כאשר המהגר דובר את שפת ארץ היעד), וככל שההחזרים הכלכליים על ההגירה צפויים להיות גבוהים יותר, כך האטרקטיביות של ההשקעה בהגירה גבוהה יותר והעוצמה של הסלקציה החיובית הכרוכה בהגירה כלכלית היא גבוהה יותר. עם זאת, קיימים גם תנאים המעודדים סלקציה עצמית שלילית של מהגרים כלכליים. דפוס הסלקציה נקבע בעיקר על־ידי מבנה שוק העבודה והתפלגות ההכנסות בארץ המוצא בהשוואה לארץ היעד. סלקציה חיובית אמורה להתרחש בהגירה ממדינות שוויוניות יחסית למדינות שוויוניות פחות, ולהפך (Borjas, 1994, 1999). לאנשים בעלי כישורים גבוהים החיים בשוק שוויוני יחסית שאינו מתגמל את כישוריהם באופן מספק, נוצר תמריץ להגר למדינות שבהן אי־השוויון הכלכלי גדול יותר והשוק מתגמל היטב עובדים בעלי כישורים גבוהים. בדומה, לאנשים פחות מיומנים כדאי להגר ממדינות שבהן השווקים מתגמלים היטב עובדים בעלי מיומנויות גבוהות, למדינות שבהן התגמול למיומנויות וכישורים נמוך יחסית, ורמת השוויון בהן גבוהה יחסית למדינת המוצא.

המדד העיקרי להשתלבות הכלכלית של מהגרים הוא מספר השנים שנדרש להם כדי להגיע לשכר השווה לשכר של ילידי ארץ היעד, שהם בעלי מאפיינים חברתיים־כלכליים (socio-economic) זהים (בעיקר רמת השכלה ושנות ניסיון בעבודה) לאלה של המהגרים. בתחילת דרכם בארץ היעד רוב המהגרים אינם מגיעים לרמות השכר של ילידי המקום. המהגרים החדשים סובלים מקשיי שפה, מחוסר בקשרים חברתיים וממידע חלקי בלבד על שוק העבודה החדש. במקרים רבים הכישורים שנרכשו בארץ המוצא אינם ניתנים להמרה מלאה בארץ היעד. כושר ההמרה של כישורי המהגרים קשור למדינת המוצא שלהם. ככל שמדינת המוצא מפותחת יותר, כך יקל על המהגרים להשתמש בכישורים ובידע שהם מביאים עמם מארץ מוצאם גם בארצם החדשה. אולם, על־אף הפערים הכלכליים הראשוניים שהמהגרים חווים,

עם הזמן, לאחר שהם לומדים את השפה ואת שוק העבודה המקומי ומתאימים את כישוריהם לאלה הדרושים בשוק המקומי, רבים מהם מצמצמים ואף סוגרים את פערי השכר בינם לבין ילידי המקום. ככל שהסלקציה העצמית של המהגרים מארץ המוצא חיובית יותר, וככל שכישורי המהגרים רלוונטיים יותר לארץ היעד, כך פערי השכר נסגרים מהר יותר. יתרה מזאת, סלקציה עצמית חיובית לפי מאפיינים בלתי מדידים של מהגרים יכולה להסביר ממצאים מארצות הברית (להלן ארה"ב), ולפיהם לא רק שקבוצות מהגרים רבות השוו את שכרן הממוצע לזה של ילידי ארץ היעד לאחר 12–20 שנים מאז הגיען, אלא אף השתכרו יותר מילידי ארה"ב בעלי מאפיינים מדידים דומים (Chiswick, 1978). בדומה, ממצאים שלפיהם קבוצות מהגרים אחרות לא הצליחו לסגור לאורך השנים את פערי השכר ההתחלתיים בינן לבין ילידי ארה"ב בעלי מאפיינים מדידים דומים, הוסברו בדפוסי סלקציה שליליים של המהגרים לפי המאפיינים הבלתי מדידים (Borjas, 1990, 1999).

מאמר זה דן בהשתלבות הכלכלית של המהגרים לישראל מ-1948 ועד 2008 על-ידי בחינת רמות השכלתם ושכרם של המהגרים היהודים (וקרוביהם שאינם יהודים) שהגיעו בגלי ההגירה השונים. חשוב להבחין בין המניעים להגירה, מאחר שהם יכולים להעיד על דפוס הסלקציה העצמית של המהגרים. אשר להגירה היהודית לישראל, יש להבחין בין הגירה כלכלית לבין הגירה אידאולוגית והגירת פליטים. הסלקציה העצמית החיובית ביותר צפויה להתרחש במקרה של הגירה כלכלית — זו שנועדה להעניק החזרים כלכליים על החלטת המהגר להשקיע בהגירה. מניעיהם של מהגרים אידאולוגיים ושל פליטים לעקור ממקום אחד ולעבור לאחר שונים לחלוטין. הם עושים זאת משיקולים לאומיים ודתיים, בשל הרצון להציל עצמם מרדיפה ומדיכוי או מסיבות אחרות שאינן כלכליות. מהגרים אלה אינם צפויים לעלות בכישוריהם על אלה הנשארים מאחור, מאחר שמניעי ההגירה שלהם אינם קשורים לרמה זו או אחרת של כישורים. עם זאת, העובדה שפליטים אינם יכולים לחזור לארצם מהווה תמריץ ייחודי עבורם להצליח בארצם החדשה, תמריץ שאינו קיים בקרב מהגרים שיכולים לחזור לארץ מוצאם. ההבחנה בין פליטים למהגרים כלכליים או אידאולוגיים אינה תמיד חדה, ויש מקרים שבהם קשה לקבוע אם המניע המרכזי של רוב המהגרים שהגיעו בגל מסוים (או של המהגר הבודד), היה כלכלי, אידאולוגי, או שמא ראו עצמם כפליטים.

הגירת יהודים למדינת ישראל

מטרתה של מדיניות ההגירה הישראלית מאז 1948 היא להביא לישראל מספר רב ככל האפשר של יהודים, למנוע הגירה אל המדינה של מי שאינם יהודים, בעיקר ערבים, וזאת כדי להגדיל את מספר היהודים בישראל ולשמר את הרוב היהודי באוכלוסייה. נראה שמדיניות זו השיגה את מטרתה (כהן, 2007). לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן למ"ס), בסופה של שנת 2010 עמדה אוכלוסיית ישראל על כ-7.7 מיליון איש, מהם כ-80% יהודים ו"אחרים" וכ-20% ערבים. מתוך כ-6.1 מיליון היהודים ו"אחרים" שהיו בישראל בסוף

שנת 2010, כ־31% היו מהגרים, כלומר, נולדו מחוץ לישראל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2011, לוח 2.1, עמ' 86, לוח 2.25 עמ' 158).¹ מבחינת המניעים להגירה, אפשר לחלק את ההיסטוריה של יותר מ־60 שנות הגירה יהודית למדינת ישראל לשתי תקופות מרכזיות, זו שלפני מלחמת ששת הימים (1967) וזו שאחריה (כהן, 2002). בתקופה הראשונה הגיעו לישראל כ־1.2 מיליון מהגרים יהודים — בעיקר ניצולי שואת יהודי אירופה ויהודים מאסיה ומאפריקה שיצאו ממשטרים עוינים לישראל. לא ניתן לקבוע באופן חד־משמעי מי מהמהגרים שהגיעו בשנים אלה היה פליט, או הגיע בעיקר ממניעים אידאולוגיים או כלכליים. ברור שבכל גל הגירה, ואפילו בקרב מהגרים מאותן מדינות מוצא, אפשר היה למצוא מהגרים מכל הסוגים. עם זאת, אפשר לאפיין את רוב המהגרים בתקופה זו כפליטים יותר מאשר כמהגרים כלכליים, מאחר שמניעיהם של רבים מהם להגר נבעו מתחושות של סכנה לחייהם, רדיפה ואפליה. לאפיון זה השפעה ישירה על אופי הסלקציה של המהגרים שהגיעו לישראל לפני 1967. ככל הנראה, הסלקציה העצמית של מהגרים אלה לא הייתה חיובית, משום שההחלטה להגר נבעה אצל רבים מהם מכורח ולא מבחירה. אשר לכמה ממדינות המוצא — עיראק ותימן הן דוגמאות בולטות — אין מקום לדבר על סלקציה עצמית, שכן כל היהודים או רובם המכריע הובאו לישראל בזמן קצר יחסית. אך גם בקרב קבוצות מהגרים שהורכבו בעיקר מפליטים וממהגרים אידאולוגיים, הייתה סלקציה עצמית מסוימת. סלקציה כזו התבטאה, למשל, בבחירתם של רבים מיהודי מרוקו שלא להגיע לישראל ולהישאר בארצם או להגר למדינות אחרות (לסקר, 1991), או בעובדה שיותר ממחציתה של "שארית הפליטה" שהיגרה ממחנות העקורים באירופה, העדיפה יעדים אחרים על ישראל (גרודזינסקי, 1998). היו גם מקרים של סלקציה שנעשתה על־ידי מדינות המוצא. אחדות ממדינות מזרח אירופה לא אפשרו ליהודים משכילים להגר, ובכך תרמו לסלקציה שלילית בהגירה לישראל בשנות ה־50. זאת ועוד, בראשית שנות ה־50 הצהירה ישראל על מדיניות של "עלייה סלקטיבית" שלא אפשרה ליהודים מבוגרים, חולים, או מי שאינם מסוגלים לפרנס עצמם להגר לישראל (פיקאר, 1999). מדיניות זו הייתה אמורה להשפיע השפעה חיובית על כישורי המהגרים שהגיעו ממרוקו — המדינה המרכזית שעליה הופעלה מדיניות זו החל משנת 1949 (צור, 2001).

לאחר מלחמת ששת הימים השתנה אופי ההגירה לישראל. המהגרים שהגיעו לאחר 1967 הגיעו למדינה מפותחת יותר מבחינה כלכלית, שנתפסה בעיני אורחיה ובעיני העולם כמדינה איתנה מבחינה כלכלית, מדינית וצבאית, שאין סכנה לקיומה. על סמך מאפיינים אלה אפשר להניח שדפוסי הסלקציה העצמית של המהגרים היהודים שהגיעו לישראל לאחר 1967 היו חיוביים יותר מן הדפוסים של המהגרים שהגיעו לפנייהם. כמיליון וחצי מהגרים יהודים (וקרוביהם שאינם יהודים) היגרו לישראל בין השנים 1968 ל־2008. כשני שלישים מהם

1 בסוף 2009 סיווגה הלמ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2011, לוח 2.1, עמ' 86) 318,000 איש כ"אחרים", כלומר לא־יהודים שאינם ערבים. רובם ילידי ברה"מ לשעבר שהיגרו לישראל מתוקף חוק השבות.

הגיעו מברית המועצות (להלן ברה"מ) לשעבר, והשאר — בעיקר מאתיופיה, מרוקו, אירן, רומניה, צרפת, ארה"ב וארגנטינה. רוב המהגרים הללו לא היו פליטים, ואפילו הפליטים שביניהם הגיעו לישראל מתוך בחירה. לילידי ברה"מ הייתה אפשרות לקבל אשרת כניסה כפליטים לארה"ב (בין השנים 1968 ל-1989) או לגרמניה (בין השנים 1990 ל-2006). בחירתם בישראל נבעה ככל הנראה ממכלול של שיקולים כלכליים, לאומיים ודתיים. כך גם כאשר למניעיהם של מהגרים ממערב אירופה ומאמריקה, שבוודאי לא "נדחפו" להגר מארצותיהם. את המהגרים מאתיופיה אפשר לאפיין כפליטים, אך בדומה להגירה מעיראק, רובם הגיעו לישראל, כך שאין לדבר על דפוסי סלקציה בהגירה זו.

מעט ידוע על דפוסי הסלקציה העצמית של המהגרים לישראל, שכן מחקרים מעטים בלבד עסקו בשאלה זו (כהן, 2002). ברוב המקרים שבהם נדונו כישורי המהגרים עם הגיעם, הדיון הוגבל לדפוסי השכלה, וזאת על מנת להסביר את ההצלחה של מהגרים מאירופה, אמריקה, ואוסטרליה (להלן: "אשכנזים") בשוק העבודה הישראלי, לעומת חוסר ההצלחה של עמיתיהם שהגיעו לישראל ממדינות אסיה ואפריקה (להלן "מזרחים") (נהון, 1987; Mark, 1996; Semyonov & Lernerthal, 1991).

השתלבותם הכלכלית של מהגרים יהודים בישראל זכתה ליתר תשומת לב מחקרית בהשוואה לשאלת הסלקציה. המחקרים שבחנו את המהגרים המוקדמים (אלה שהגיעו לפני 1967) הגיעו כולם למסקנות דומות: מהגרים אשכנזים הצליחו להשתלב באופן טוב יותר בשוק העבודה הישראלי מעמיתיהם המזרחים. לצד אלה המדווחים שהאשכנזים הגיעו להשתלבות מלאה, כלומר לרמת שכר השווה לזו של ילידי הארץ בעלי תכונות זהות (ראו למשל יצחקי, 1987; Haberfeld, 1980; Boyd, Featherman & Matras, 1986; Ben Porath, 1986; Lewin-Epstein & Semyonov, 1986; Semyonov, 1997; Semyonov & Lernerthal, 1993; Spilerman & Habib, 1976; Yaish, 2001; Rebhun, 2008, 2010), מדווח רבהון (1991), שרוב המהגרים לא רק שלא סבלו משכר פחות בהשוואה לילידי ישראל, אלא להפך — הם נהנו משכר גבוה יותר.² רובו של פער ההכנסות בין מהגרים מזרחים לשאר קבוצות האוכלוסייה היהודיות בישראל הוסבר כנובע מהשכלתם הנמוכה יותר, בממוצע, של המהגרים המזרחים (נהון, 1987; Mark, 1996).

רוב המחקרים שבדקו את השתלבותם הכלכלית של המהגרים היהודים שהגיעו לישראל לאחר 1967, התמקדו בקבוצת המהגרים העיקרית בתקופה זו, כלומר, אלה שהגיעו מברה"מ לשעבר. המחקרים שהתמקדו בהשתלבותם של מהגרי שנות ה-70 וה-80 (בעיקר מהגרי ברה"מ המוקדמים) ושהתבססו ברובם על נתוני מפקד האוכלוסין 1983 של הלמ"ס, מצאו שמהגרים אלה השתלבו לחלוטין, הן מבחינת שיעורי השתתפות בכוח העבודה והן מבחינת שכרם (קלינוב, 1991; Semyonov & Rajjman, 1998; Friedberg, 2000; Lernerthal, 1991). לעומתם, כהן והברפלד התבססו על נתוני מפקד האוכלוסין 1995 של הלמ"ס, ודיווחו שהתחזיות על אודות השתלבות כלכלית מלאה של מהגרי ברה"מ המוקדמים

2 ברם, מחקריו אינם משווים מהגרים לילידים, אלא כוללים בקבוצת ההשוואה גם מהגרים.

שהגיעו לישראל, ונגזרו מנתוני מפקד 1983, התבררו במפקד האוכלוסין של שנת 1995 כאופטימיות מדי. מהגרים אלה לא הצליחו לסגור את פערי השכר בינם לבין ילידי ישראל בעלי רמת השכלה זהה (Cohen & Haberfeld, 2007).

מחקרים שבחנו את השתלבותם הכלכלית של מהגרי ברה"מ לשעבר שהגיעו משנת 1989 ואילך, הגיעו כולם לאותה מסקנה: על-אף רמות ההשכלה הגבוהות ועל-אף שיעורי ההשתתפות הגבוהים מאוד שלהם בשוק העבודה, לא הגיעו מהגרים אלה להשתלבות מלאה ברמות השכר עם ילידי ישראל בעלי מאפיינים דומים (Cohen & Haberfeld, 2007; Eckstein & Weiss, 2002; Gorodzeisky & Semyonov, 2011). זאת בניגוד לעמיתיהם שהגיעו מברה"מ לשעבר לקנדה (Lewin-Epstein, Semyonov, Kogan, & Wanner, 2003). המהגרים שהגיעו מאתיופיה לישראל מהווים קטגוריה מובחנת באוכלוסיית המהגרים היהודים בישראל. כ-60,000 מהם הובאו לישראל בשני גלים, בשנים 1984 ו-1991. מהגרים אלה, רמת השכלתם נמוכה במיוחד, והם הגיעו ממדינה מתפתחת שרמת כלכלתה מהנמוכות בעולם. עקב כך סיכוייהם למציאת תעסוקה בישראל היו נמוכים, עיסוקיהם נמצאו בתחתית מדרג העיסוקים, ושכרם הממוצע עמד ועודנו עומד על כמחצית מן השכר הממוצע בישראל (Offer, 2004; 2009; רייכמן).

מטרת המחקר

המחקרים האמפיריים שעסקו בגלי המהגרים שהגיעו לישראל עד שנת 1989 אינם אחידים במסקנותיהם באשר לשאלת השתלבותם הכלכלית של המהגרים. מיעוטם הגיע למסקנה שרוב המהגרים היהודים לישראל לא הגיעו להשוואת שכר מלאה עם ילידי ישראל, למרות שיעורי השתתפות גבוהים בכוח העבודה, אך רובם הגיע למסקנה שהמהגרים, ובעיקר המהגרים האשכנזים שהגיעו לישראל עד סוף שנות ה-80, כן הצליחו בכך. אחת הסיבות לממצאים הבלתי עקיבים נעוצה במערכי מחקר שונים. למשל, ברבים מן המחקרים לא נעשתה הפרדה בין המהגרים שהגיעו כמבוגרים ("דור ראשון") לבין אלה שהגיעו כילדים או נערים ("דור 1.5"), או בין מהגרים לילדיהם שנולדו בישראל ("דור שני"). בנוסף, קטגוריות המהגרים שנחקרו אינן אחידות. בלא מעט מחקרים נבדקו נתוני מהגרים שהגיעו מארץ מוצא אחת (בעיקר ברה"מ לשעבר), באחרים נחקרו מהגרים לפי יבשת מוצאם (בעיקר, הבחנה בין מהגרים אשכנזים ומזרחים), ובנותרים נבדקו נתוני מהגרים שהגיעו לישראל מכל קצוות תבל. זאת ועוד, קבוצות האוכלוסייה שאליהן הושו המהגרים נדגמו מקבוצות דמוגרפיות שונות.

המאמר הנוכחי מנסה לספק תמונה ברורה יותר של ההגירה היהודית למדינת ישראל. הוא עוסק במהגרים בני הדור הראשון בלבד שהגיעו לישראל כבוגרים משנת 1948 ועד 2008 ובוחן מגמות השתלבות כלכלית לאורך שנים בהשוואה לילידי ישראל היהודים. השתלבות כלכלית מוגדרת כמצב שבו המהגרים מגיעים לרמות שכר דומות לאלה של ילידי המקום בעלי מאפיינים רלוונטיים זהים. במאמר אנו מציגים את הממצאים הנוגעים למהגרים

בהשוואה לילידים בעלי רמת השכלה דומה. דפוס הסלקציה של המהגרים נבחן הן על-ידי רמת השכלתם עם הגיעם לישראל והן על-ידי רמת שכרם בשנים הראשונות לשהותם בה. סוג הסלקציה העצמית של המהגרים קוֹשֵׁר לשאלת ההשתלבות הכלכלית שלהם, וכל הניתוחים נעשו בנפרד עבור כל הקטגוריות העיקריות הנהוגות במחקרי ההגירה בישראל.

שיטת המחקר

הנתונים ומקורם

לצורך האומדנים האמפיריים ניתחנו את נתוני המדגמים הדמוגרפיים (20% ממשקי הבית) של ארבעה מפקדי אוכלוסין שערכה הלמ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1961, 1972, 1983, 1995). נתוני הפרט בקבצים אלה כוללים, בין השאר, גיל, מין, ארץ לידה, שנת הגירה לישראל, רמת השכלה (מספר שנות לימוד והתעודה הגבוהה ביותר) ושכר (ש"ח, במחירי 2008). מפקד 1961 אינו כולל נתוני שכר, ולכן לא נבחן השכר ההתחלתי של אלה שהגיעו בגלי ההגירה המוקדמים (עד 1967).

מפקד האוכלוסין האחרון שנתונו היו זמינים בעת המחקר נערך בשנת 1995. כדי לחקור נתוני השכלה ושכר של מהגרים בישראל לאחר שנה זו, השתמשנו בסקרי כוח אדם מהשנים 2000 ו-2008 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2000, 2008א) ובסקר הכנסות משנת 2008 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2008ב), שהוא המאוחר ביותר שהיה זמין לחוקרים. סקרי ההכנסות מתבצעים כחלק מסקרי כוח אדם: נתוני ההשכלה נלקחו מסקרי כוח האדם, שבהם מספר גדול יותר של נדגמים, אך אין בהם מידע על שכר, ואילו נתוני השכר נלקחו מסקר ההכנסות, הכולל גם את המגיעים בשנים 1995 עד 2008.

המדגם

לקבוצת המחקר נבחרו מהגרים שהיו בני 25–54 כשרואיינו לסקר ושהגיעו לישראל כבוגרים (בני 18 שנים או יותר) בין השנים 1948 ל-2008. מובן שמספר המהגרים שנכללו בניתוחים משתנה מאוד מקובץ לקובץ — מ-146 מהגרים ו-258 מהגרות בסקר הכנסות 2008, עד 28,130 מהגרים ו-28,189 מהגרות במפקד 1961 (ראו נספח).

כדי לחשב על סמך נתונים של שישה סקרים בלבד את ממוצעי ההשכלה של מהגרים חדשים בני 25–54 ב-11 גלי הגירה בסמוך להגיעם לארץ, נאלצנו להגביל את גיל הנדגמים המשתייכים לכמה מן הגלים כך שיתאים לטווח הגילים 25–54 ביום הסקר עצמו. לדוגמה, כדי לאמוד את השכלתם של מהגרים חדשים המשתייכים לגל ההגירה שהגיע בשנים 1948–1953 השתמשנו בנתוני מפקד האוכלוסין 1961, שנערך שמונה שנים לאחר סיומו של גל זה. לפיכך, הוספנו שמונה שנים לטווח הגילים של מהגרים המשתייכים אליו ושנדגמו בשנת 1961, כלומר, הגבלנו את גילם של הנדגמים במפקד 1961 המשתייכים לגל

1953–1948 (ושל ילידי ישראל באותו טווח גילים) לטווח שבין 33 ל-62 שנים. באופן דומה, חישוב חציון השכר של מהגרים ותיקים דרש את הגבלת גילם של המרוויינים (מהגרים וילידים כאחד) באחדים מן הקבצים. לדוגמה, במפקד 1972, המהגרים הוותיקים (שהגיעו לישראל 15 שנים או יותר לפני עריכת הסקר) היו רק אלה שהגיעו בגל ההגירה של 1953–1948. כל אלה שהגיעו אחריהם שהו בישראל באותה שנה פחות מ-15 שנים. לפיכך הוגבל גילם של מרווייני 1972 שהוכנסו לניתוח זה ל-37–64.

בקבוצת ההשוואה נכללו ילידי ישראל יהודים בגילים זהים לאלה של המהגרים, ומספרם משתנה אף הוא מקובץ לקובץ — מ-3,007 גברים ו-3,059 נשים בסקר הכנסות 2008 ל-93,375 גברים ו-95,124 נשים במפקד 1995. נתוני הפרט שלהם נמדדו באותן נקודות זמן שבהן נמדדו נתוני הפרט של המהגרים. ילידי ישראל הערבים לא נכללו בקבוצת ההשוואה מאחר שמחקרים מלמדים שהם סובלים מאפליה בהשכלה (Okun & Friedlander, 2005) ובשוק העבודה (Haberfeld & Cohen, 1998; Lewin-Epstein & Semyonov, 1993).

בקבוצת ההשוואה כלולים גם ילדיהם של המהגרים עצמם (בני "הדור השני"). עובדה זו יכולה ליצור קושי, מאחר שנתונייהם של המהגרים ושל ילדיהם אינם בלתי תלויים זה בזה. עם זאת, שתי עובדות מקטינות מאוד את הסיכוי להכללתם של הורים וילדיהם באותה השוואה. ראשית, מדובר במדגמים אקראיים — הן של מהגרים והן של ילידי ישראל, ולא במדגמים של משקי בית המחברים בין הורים ובין ילדיהם הביולוגיים. שנית, בכל נקודת זמן שבה ייבחנו המהגרים בהשוואה לילידי ישראל, יש מגבלת גיל זהה (25–54) על שתי הקבוצות. קבוצת השוואה טובה יותר לכאורה היא זו של ילידי ישראל שהוריהם גם הם ילידי ישראל ("דור שלישי"). אולם אפילו כיום מהווים ילידי ישראל בני הדור השלישי כרבע מאוכלוסיית ילידי ישראל היהודים בגילים 25–54, ובשנים קודמות הם היו אחוז קטן עוד יותר (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2011, לוח 2.22, עמ' 152–153). אי-הכללתם של בני הדור השני באוכלוסיית ילידי ישראל בקבוצת ההשוואה עלולה להביא לממצאים חלקיים ביותר, וייתכן שאף מוטים.

ניתוח הנתונים

בניתוח הנתונים נעשתה הבחנה בין מהגרים חדשים, כלומר, אלה שהגיעו לישראל 5 שנים או פחות קודם לעריכת הסקר שבו רואינו, לבין מהגרים ותיקים, שהגיעו קודם לכן, כלומר 6 שנים או יותר קודם שרואינו בסקר.

כל הניתוחים נעשו בנפרד לגברים ולנשים ולכל הקטגוריות העיקריות המקובלות במחקרי ההגירה בישראל: כלל המהגרים, מהגרים מזרחים (ממדינות אסיה ואפריקה — לפי ארץ הלידה) ואשכנזים (ממדינות אירופה, אמריקה ואוסטרליה — לפי ארץ הלידה), ומהגרים מארצות המוצא שמהן הגיעו לישראל המהגרים הרבים ביותר — ברה"מ לשעבר, מרוקו, רומניה, עיראק, ארה"ב ואתיופיה.

דפוסי הסלקציה נאמדו על-ידי רמות ההשכלה (שנות לימוד ואחוז בעלי תואר אקדמי)

והשכר ההתחלתי בש"ח (במחירי שנת 2008) של המהגרים החדשים בהשוואה לילידי ישראל היהודים (קבוצת ההשוואה) ולגלי הגירה עוקבים. דפוסי ההשתלבות נאמדו על-ידי רמת שכרם של המהגרים הוותיקים לאחר שהות של 15 שנים לפחות בישראל, בהשוואה לילידי ישראל היהודים.

ממצאים

סלקציה עצמית

רמת השכלה היא המשתנה המדיד העיקרי להערכת כישורי המהגרים. דפוסי הסלקציה של מהגרים נבחנים על-ידי רמת השכלתם בהשוואה לרמת ההשכלה של האוכלוסייה "בסיכון" (כלומר, אותו חלק מאוכלוסיית ארץ המוצא שהוא פוטנציאל להגירה) שבחירה לא להגר. קבוצת ההשוואה הרלוונטית לצורך אומדן סלקציה עצמית לפי רמת השכלה היא האוכלוסייה היהודית בארצות המוצא של המהגרים היהודים לישראל. ברם, ברוב המדינות כמעט אין נתונים אמנים על אוכלוסייה זו. לכן נבחנו המהגרים שהגיעו בגלי ההגירה בהשוואה לאוכלוסיית ילידי ישראל היהודים באותם טווחי גיל, וכן בהשוואה למהגרים שהגיעו מארצות מוצאם בגלים מוקדמים יותר.

שינוי ברמת ההשכלה של גלי המהגרים בהשוואה לאוכלוסייה הישראלית ובהשוואה לרמת ההשכלה של גלי מהגרים עוקבים, עשוי לרמז על שינויים בסלקציה העצמית של ההגירה לישראל לאורך זמן. אם השכלתם של גלי מהגרים עוקבים גבוהה משמעותית מזו של האוכלוסייה הישראלית או מזו של מהגרים שהגיעו בגלים קודמים מאותה מדינה, קרוב לוודאי שדפוס הסלקציה העצמית מאותה מדינה (בהתבסס על רמת ההשכלה של המהגרים ממנה) הופך לחיובי יותר, אלא אם שינוי דומה ברמת ההשכלה התרחש לאורך אותה תקופה גם בקרב אוכלוסיות ארצות המוצא או ארצות היעד. אם, לעומת זאת, רמת השכלתם של גלי הגירה מסוימים נמוכה מזו של עמיתיהם שהגיעו בגלים מוקדמים יותר, הרי זוהי אינדיקציה לירידה בדפוס הסלקציה מאותה ארץ המוצא, שכן השכלה ממוצעת של האוכלוסייה שנותרה מאחור בארץ המוצא אינה יכולה לרדת, אלא אם רבים מהמשכילים עזבו אותה בגלים מוקדמים.

תרשים 1 מציג את מספר שנות הלימוד הממוצע של המהגרים החדשים (5 שנים או פחות בישראל), ותרשים 2 מציג את אחוז המהגרים החדשים בעלי תואר אקדמי (5 שנים או פחות בישראל). בשני התרשימים מוצגים נתוני המהגרים לפי גל הגירה וארץ לידה, וכן מוצגים נתונים על ילידי ישראל היהודים באותם גילים ובאותן נקודות זמן שבהן נאספו נתוני המהגרים. הנתונים מוצגים בנפרד עבור גברים ונשים. לצורך בחינה מדוקדקת יותר של מגמות בדפוסי השכלה של גלי מהגרים חדשים לאורך זמן, נוסף על החלוקה לשתי תקופות, חולקו המהגרים ל-11 גלי הגירה (קוהורטות של מהגרים) מצומצמים של 2-9 שנים, כדלקמן: (1) 1953-1948; (2) 1954-1959; (3) 1960-1966; (4) 1967-1972; (5) 1973-1977;

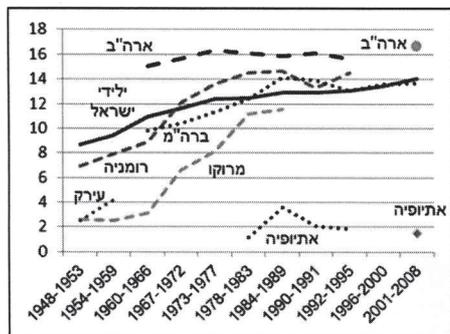
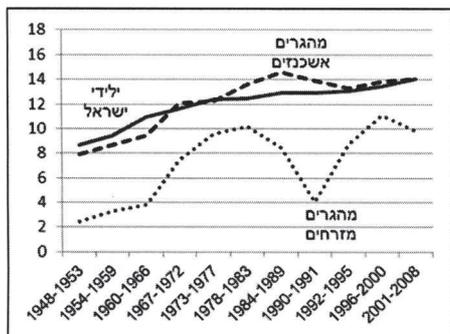
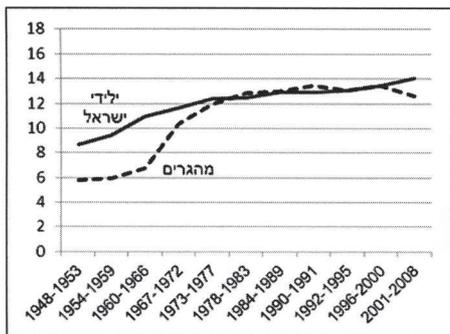
(6) 1978–1983; (7) 1984–1989; (8) 1990–1991; (9) 1992–1995; (10) 1996–2000; (11) 2001–2008. תקופות אלה נקבעו כדי לנסות לבנות גלי הגירה של כחמש שנים. עם זאת, מספר גלים הוגדרו לפי טווח שנים שונה. למשל, גל ההגירה העצום של השנים 1991–1990 הופרד מגלים אחרים, ומספרם המצומצם של מהגרים לאחר שנת 2000 הוביל להגדרתו של גל אחד בשנים 2001–2008. תרשימים 1 ו-2, אם כן, מבוססים על נתונים של 11 גלי הגירה בשנים 1948–2008. כל נקודת נתון מייצגת ממוצע שנות לימוד (בתרשים 1) ושיעור בעלי תואר אקדמי (בתרשים 2) של אחד מ-11 גלי ההגירה שהגיעו בתקופה של כ-5 שנים שקדמו לאיסוף הנתונים. במילים אחרות, מדובר ברמת ההשכלה של המהגרים סמוך להגעתם, השכלה שאפשר להניח שהביאו אתם מארצות מוצאם.³

התרשימים 1 ו-2 מלמדים שפערי ההשכלה בין מהגרים חדשים המשתייכים לגלי הגירה שונים לבין ילידי ישראל דומים מאוד בקרב גברים (טור ימני) ובקרב נשים (טור שמאלי), אף שממוצעי הגברים גבוהים מאלה של הנשים (בעיקר בשנים המוקדמות יותר). השורה העליונה בתרשימים 1 ו-2 מלמדת על מגמה של עלייה ברמת ההשכלה הממוצעת של כלל המהגרים החדשים לישראל, למעט בגל ההגירה האחרון. מגמת העלייה אינה רק בהשוואה לגלי הגירה מוקדמים יותר, אלא גם בהשוואה לילידי ישראל היהודים. בגלי ההגירה 1–4, משנת 1948 עד 1972, היה ממוצע שנות הלימוד של ילידי ישראל גבוה יותר משל המהגרים החדשים, אף שיתרון זה הלך והצטמצם מגל הגירה אחד למשנהו. בגל הגירה 5, בשנים 1973–1977, עבר ממוצע שנות הלימוד של המהגרים החדשים את זה של ילידי ישראל. בגלי ההגירה 5–10, שהגיעו מאז ועד סוף שנות ה-90, המשיכו להגיע לישראל מהגרים בעלי רמת השכלה גבוהה מזו של ילידי ישראל, אולם יתרון זה של המהגרים נעלם בגל ההגירה ה-11, לאחר שנת 2000.

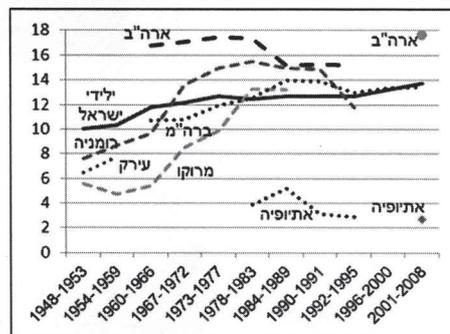
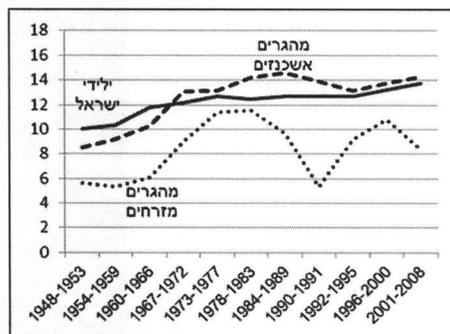
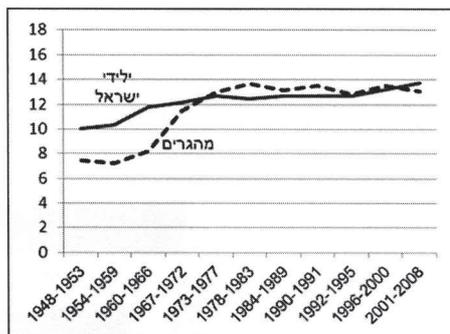
השורה האמצעית של תרשימים 1 ו-2 מתארת את רמת ההשכלה של המהגרים החדשים לפי מוצאם האתני (אשכנזי או מזרחי) בהשוואה לזו של ילידי ישראל, והשורה התחתונה בשני התרשימים מתארת את השכלת המהגרים החדשים לפי ארצות לידה מרכזיות. הממצאים אינם מפתיעים: בכל גלי ההגירה, המהגרים האשכנזים משכילים יותר מהמהגרים המזרחיים, ומאמצע שנות ה-60 המהגרים האשכנזים משכילים יותר גם מילידי ישראל. קצב הגידול המהיר ביותר בהשכלת המהגרים החדשים היה בקרב ילידי רומניה ומרוקו — האחרונים שבהם (כ-30,000 מכל מדינה) הגיעו לישראל בשנות ה-70 וה-80 ורמת השכלתם הייתה גבוהה יותר לא רק משל קודמיהם, אלא גם משל ילידי ישראל. הצניחה ברמת ההשכלה הממוצעת

3 מעט מהמהגרים, בעיקר הצעירים שבהם, רכשו חלק מהשכלתם הגבוהה לאחר שהגיעו לישראל. במקרים אלה מדדי ההשכלה אינם מתארים אך ורק את המאפיינים שאיתם הם הגיעו לישראל, אלא גם מאפיינים שנרכשו לאחר הגירתם. מאחר שמדובר במקרים מעטים יחסית (אנו כוללים רק מהגרים שהגיעו בגיל 18 ומעלה ובוחנים את השכלתם בשנים הראשונות לשהותם בישראל), הטיה אפשרית מעין זו אינה משמעותית. במקרים מעטים (מהגרים שהגיעו מארה"ב בין שנת 1960 ל-1966 ובעשור הראשון של שנות האלפיים, ומהגרים מאתיופיה שהגיעו בשנות האלפיים), אומדני ההשכלה התבססו על מדגמים קטנים של פחות מ-100 תצפיות. מקבוצת המוצא הקטנה ביותר נגזר מדגם של 46 תצפיות.

נשים

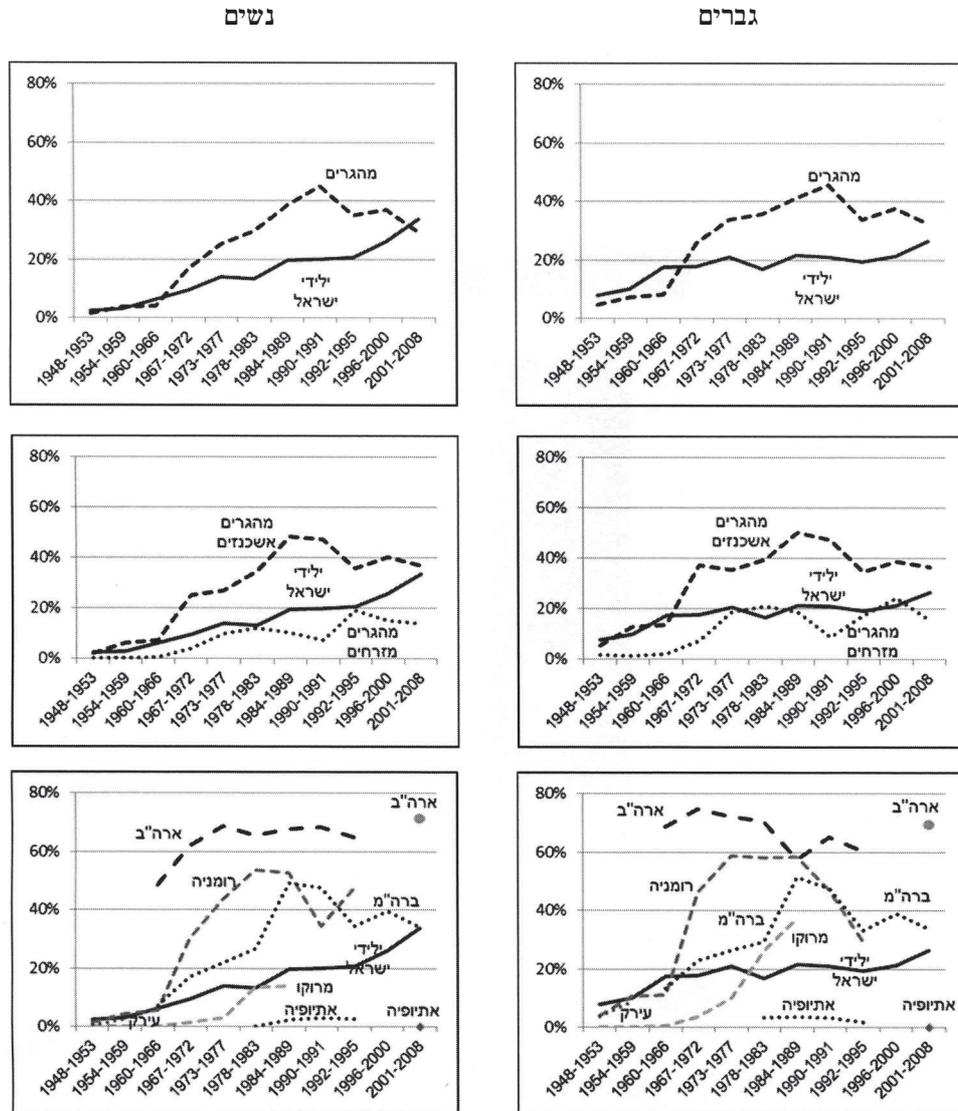

גברים

מקור: הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין וסקרי כוח אדם (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1961, 1872, 1983, 1995, 2000, 2008א).

תרשים 1: מספר שנות לימוד ממוצע של מהגרים חדשים (הנמצאים בישראל פחות מ-5 שנים) ושל יהודים ילידי ישראל, בני 25-54, לפי מין, גל הגירה וארץ לידה

מקור: הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין וסקרי כוח אדם (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1961, 1872, 1983, 1995, 2000, 2008).

תרשים 2: אחוז בעלי תואר אקדמי בקרב מהגרים חדשים (הנמצאים בישראל פחות מ-5 שנים) ושל יהודים ילידי ישראל, בני 25-54, לפי מין, גל הגירה וארץ לידה

של מהגרים מזרחים בשנות ה־80 ובתחילת שנות ה־90 נובעת מהגירת ילידי אתיופיה (הקבוצה המזרחית הגדולה ביותר שהגיעה לישראל לאחר 1967) שהשכלתם נמוכה במיוחד. בדומה, העלייה בהשכלת המהגרים האשכנזים מאז שנת 1968 נבעה ברובה מגלי ההגירה מברה"מ לשעבר שרמת השכלתם עלתה במשך השנים, והגיעה לשיא בגל ההגירה הענק של 1989–1991. מאז שנת 2000 הגיעו לישראל מהגרים אשכנזים שרמת השכלתם מעט נמוכה יותר, ואילו רמת ההשכלה של ילידי ישראל דווקא עלתה בשנים האחרונות, בעיקר כתוצאה מהתרחבות מערכת ההשכלה הגבוהה ופתיחת עשרות מכללות חדשות מאמצע שנות ה־90.

העלייה ברמת ההשכלה היחסית של כלל המהגרים החדשים במרוצת השנים נובעת הן מהשינוי בארצות המוצא והן משינוי דפוסי הסלקציה להגירה לישראל במדינות המוצא. עד שנת 1967, רוב המהגרים הגיעו ממדינות המזרח התיכון, שבהן השכלת היהודים הייתה נמוכה מזו של ילידי ישראל; מאז 1968, יותר מ־75% מהמהגרים הגיעו ממדינות אירופה וארה"ב, מדינות שבהן השכלת היהודים גבוהה יחסית. השינוי בארצות המוצא של המהגרים מסביר רק חלק ממגמת העלייה ברמת ההשכלה של גלי הגירה עוקבים לישראל לאחר 1967. העלייה ברמת ההשכלה של מהגרים חדשים (הן המזרחים והן האשכנזים) שהגיעו מאותן ארצות מוצא, אחראית לחלק לא מבוטל מהעלייה ברמת ההשכלה של כלל המהגרים החדשים שהגיעו לאחר 1967 ועד סוף שנות ה־90. השינוי ברמת השכלתם של מהגרים גברים ילידי מרוקו ורומניה (תרשים 2, שורה תחתונה) ממחיש תופעה זו. רק כ־5% מהגברים ילידי מרוקו שהגיעו לישראל בשנים 1968–1972 היו בעלי תואר אקדמי, וזאת לעומת כ־35% מאלה שהגיעו בין 1978 ל־1983. הגידול בשיעור האקדמאים בקרב המהגרים החדשים מרומניה מרשים עוד יותר: מכ־5%–10% אחוזים בקרב מהגרי שנות ה־50 וה־60, ועד ל־60% בקרב מהגרי שנות ה־70 וה־80. הירידה בהשכלת המהגרים החדשים לאחר שנת 2000, נובעת גם היא משינוי בהשכלת המהגרים שהגיעו ממדינות מוצא ספציפיות. למן שנת 1989, שתי ארצות המוצא המרכזיות של מהגרים חדשים לישראל הן ברה"מ לשעבר (כ־85% מהמהגרים) ואתיופיה (כ־4%). בשעה שרמת ההשכלה (הנמוכה) של המהגרים החדשים מאתיופיה יציבה למדי במשך השנים, משנת 2000 ואילך חלה ירידה מסוימת גם ברמת ההשכלה של המהגרים החדשים מהרפובליקות שהרכיבו את ברה"מ לשעבר.⁴

שני תהליכים שאינם מוציאים זה את זה אחראים לעלייה ברמת ההשכלה של מהגרים מגלי הגירה עוקבים מאותה מדינה. ראשית, אפשר שסוג הסלקציה העצמית להגירה (חיובית או שלילית) במדינות מסוימות השתנה עם השנים. שנית, ייתכן שרמת ההשכלה של היהודים במדינות מסוימות עלתה במשך השנים בשל התפתחות מערכת ההשכלה, או בשל סלקציה עצמית (כפי שנאמדת על־ידי רמת ההשכלה) בהגירת יהודים לישראל ולמדינות אחרות בשנים קודמות. כך למשל, קרוב לוודאי שההגירה לישראל ממרוקו עד שנת 1972 התאפיינה

4 רמת ההשכלה של מהגרים שהגיעו מהרפובליקות האסיאתיות נמוכה במקצת מזו של עמיתיהם מהרפובליקות האירופיות. לעומת זה, לא נמצאו הבדלי השכלה ניכרים בין נשים לגברים, ואף לא בין יהודים ללא־יהודים (Haberfeld, Semyonov, & Cohen, 2000).

בסלקציה שלילית (כלומר, המהגרים לישראל באו בשיעורים גבוהים יחסית מקרב השכבות הפחות משכילות באוכלוסיית יהודי מרוקו). נראה שעד שנות ה-70 בחרו רבים מיהודי מרוקו המשכילים יחסית להישאר במרוקו או להגר ליעדים אחרים, בייחוד לצרפת או לקנדה (טולדנו, 1984; Bensimon & Della Pergola, 1986). לעומת זאת, עלייה חדה ניכרה ברמת ההשכלה של ילידי מרוקו שהגיעו לישראל מאמצע שנות ה-70. אפשר, כמובן, שרמת ההשכלה הגבוהה של הגל המאוחר של ילידי מרוקו מייצגת את רמת ההשכלה הממוצעת של כלל היהודים ילידי מרוקו שחיו מחוץ לישראל בשנות ה-70 וה-80.⁵ אין בנמצא נתונים שיאפשרו בחינה של טענה זו. ברם, חשוב לציין שאפילו אם כך הדבר, תהליכי הסלקציה (העצמית) להגירה לישראל של ילידי מרוקו בשנות ה-50 וה-60 גרמו במידה רבה לכך שהשכלתם הממוצעת של ילידי מרוקו החיים מחוץ לישראל עלתה, ואתה גם רמת ההשכלה הממוצעת של ילידי מרוקו שהגיעו לישראל לאחר 1967. כך גם באשר למהגרים מרומניה שככל הנראה נמנע מהמשכילים שבהם להגיע לישראל עד סוף שנות ה-60, ואילו בשנות ה-70 וה-80 הם היגרו לישראל במספרים לא מבוטלים.

רוב המהגרים לישראל מאז 1967 הגיעו מברה"מ ומהרפובליקות שהרכיבו אותה. בשנות ה-70 הייתה השכלת המהגרים החדשים מברה"מ גבוהה בהשוואה להשכלתם של ילידי ישראל היהודים. לא ברור אם השכלתם הייתה גבוהה גם מזו של יהדות ברה"מ, אך ידוע שיהודי ברה"מ שהיגרו לארה"ב בשנות ה-70, וכן אלה שהיגרו בשנות ה-90, היו צעירים ומשכילים יותר מאלה שבחרו להגיע לישראל (Cohen & Haberfeld, 2007). בדומה, רמת ההשכלה של יהודי ברה"מ לשעבר שהגיעו לקנדה בשנים 1990–1991 הייתה גבוהה יותר מזו של אלה מהם שהגיעו לישראל באותן שנים (Lewin-Epstein et al., 2003). נראה אם כן, שהן בשנות ה-70 והן בשנות ה-90, המשכילים ביותר מקרב ילידי ברה"מ היהודים בחרו שלא להגיע לישראל, אלא למדינות המפותחות בצפון אמריקה. לעומת כישלונה של ישראל מול ארה"ב במשיכת המהגרים בעלי כישורי השתלבות גבוהים בין השנים 1990 ל-2000, עמדה ישראל בהצלחה מול גרמניה (שמשנות ה-90 העניקה אשרת פליט ליהודי ברה"מ) במשיכת מהגרים בעלי כישורי השתלבות: שיעור האקדמאים שהגיעו לגרמניה לא עלה על שיעור האקדמאים שהגיעו לישראל (Cohen, Haberfeld, & Kogan, 2011; Cohen & Kogan, 2007). הצלחת ישראל מול גרמניה במשיכת המהגרים הללו מרשימה במיוחד נוכח העובדה ש"סל הקליטה" הגרמני היה גבוה משמעותית מה"סל" הישראלי, והיא מוסברת בקשיחות היחסית של שוק העבודה הגרמני בהשוואה לשוק העבודה הישראלי. קשיחות זו הקשתה על המהגרים למצוא תעסוקה בגרמניה בשנים הראשונות לאחר ההגירה. וכך, בישראל היו שיעורי התעסוקה של מהגרים חדשים מברה"מ לשעבר דומים לאלה של ילידי ישראל, ואילו בגרמניה, רוב המהגרים היהודים לא עבדו בשנים הראשונות להגעתם. חשוב להדגיש שהעדפות אלה של

5 ייתכן שרבים מילידי מרוקו שהיגרו לישראל לאחר 1967 התגוררו לפני בואם לישראל במדינות אחרות. נתוני המפקדים אינם מאפשרים לאמוד תופעה זו של הגירה לישראל ממדינה שלישית שאינה ארץ לידת המהגר.

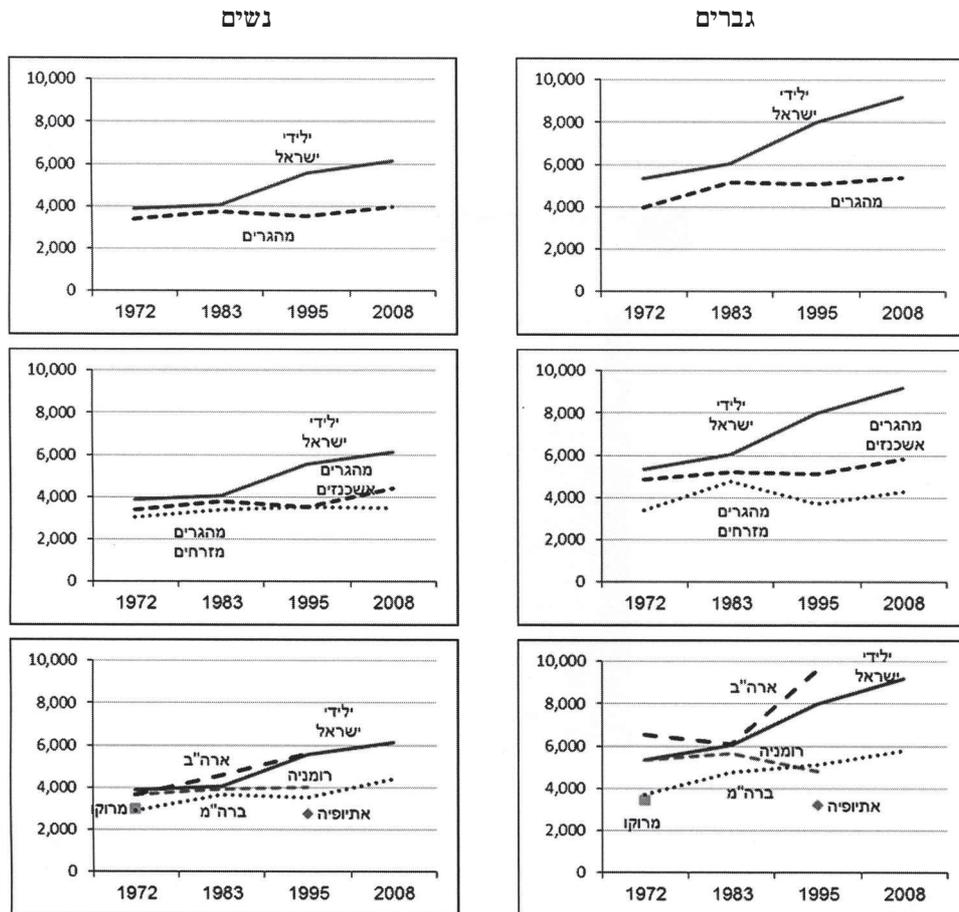
ילידי ברה"מ היהודים מתיישבות היטב עם התאוריה הכלכלית של ההגירה שנדונה לעיל (Borjas, 1994), ולפיה מהגרים משכילים ומיומנים יהגרו למדינות שבהן ההחזרים על הכישורים הם גבוהים יחסית (במקרה זה לארה"ב ולקנדה שבהן ההחזרים הכלכליים לכישורים הם מהגבוהים בעולם), ואילו מהגרים מבוגרים או מיומנים פחות יהגרו למדינות שבהן ההחזרים על כישורים הם נמוכים יחסית (במקרה שלנו, ישראל וגרמניה), ושבהן המהגרים מוגנים יחסית על ידי רשת הביטחון של מדינת הרווחה.

רמת השכלה היא התכונה המדידה המרכזית המלמדת על כישורי מהגרים. לצדה, גם שכר של מהגרים חדשים מספק אינדיקציה לכלל הכישורים שאתם הם הגיעו ולפני שעברו תהליך השתלבות בישראל, לרבות כישורים שאינם מדידים. שכרם של מהגרים חדשים צפוי להיות נמוך משכרם של ילידי ישראל, אך השאלה המעניינת היא מהם השינויים שחלו בשכר היחסי של גלי מהגרים עוקבים, שכן שינויים כאלה עשויים ללמד על שינויים בכישורי המהגרים החדשים, בדפוסי הסלקציה שלהם, או בשוק העבודה ובכלכלה הישראלית. המהגרים החדשים שנסקרו, כמו גם קבוצת ההשוואה של ילידי ישראל, הם עובדים שכירים בלבד. בנוסף, הוגבלו הנסקרים לאלה שעבדו 40 שעות או יותר בחודש, ושהשתכרו 2,000 ש"ח או יותר לחודש (במחירי שנת 2008). גודל קבוצת המוצא המינימלי להכללה בניתוחי השכר היה 100 נסקרים.

תרשים 3 מציג את שכרם החציוני של ארבעה גלי הגירה שהגיעו לישראל מאז מלחמת ששת הימים ב-1967: 1967-1972; 1972-1978; 1978-1983; 1983-1995; ו-2000-2008.⁶ נתוני השכר הם משנות המפקדים 1972, 1983, 1995. בשנים אלה המהגרים החדשים שהו בישראל בממוצע כ-2.5 שנים. נתוני הגל האחרון לקוחים מסקר ההכנסות של שנת 2008 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2008) וכוללים מהגרים הנמצאים בישראל כ-4 שנים בממוצע.⁷ כמצופה, שכרם החציוני של המהגרים החדשים נמוך מאוד בהשוואה לשכר ילידי ישראל, ושכר המהגרים המזרחים נמוך משל המהגרים האשכנזים. כל המהגרים החדשים — ילידי הארצות השונות — אשכנזים ומזרחים — משתכרים סמוך להגעתם לישראל פחות מילידי ישראל. ברם, פערי השכר בין מהגרים חדשים ובין ילידי ישראל הולכים וגדלים מגל הגירה אחד למשנהו. כך למשל, בשנת 1972 שכרם החציוני של המהגרים החדשים — הגברים האשכנזים והגברים המזרחים — היה 91% ו-63%, בהתאמה, משכרם החציוני של ילידי ישראל הגברים באותם גילים. בשנת 1995 קטן היחס הזה ל-64% עבור המהגרים האשכנזים ול-46% עבור המהגרים המזרחים. גידול זה בפערי השכר בין גלי מהגרים חדשים (למעט

6 נתוני השכר המוקדמים ביותר הם משנת 1972, ולפיכך אין אפשרות לבחון את שכרם של גלי המהגרים שהגיעו לפני 1967.

7 סקר הכנסות אינו מאפשר זיהוי מדויק של שנת ההגעה לישראל והוא כולל את המגיעים בשנים 1995 עד 2008. בנוסף, הסקר אינו מאפשר לזהות את רפובליקת המוצא של מהגרי ברה"מ לשעבר, ולפיכך גם לא ניתן לסווג מהגרים אלה ל"אשכנזים" ול"מזרחים". כיוון שרוב המהגרים בשנות ה-90, כ-93% (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2011, לוח 4.4, עמ' 233), הגיעו מהרפובליקות האירופיות, סווגו כל המהגרים מברה"מ לשעבר כ"אשכנזים".

מקור: הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין וסקר הכנסות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1972, 1983, 1995, 2008).

תרשים 3: שכר חציוני (במחירי 2008) של מהגרים חדשים (הנמצאים בישראל פחות מ-5 שנים) שהגיעו לישראל בשנים 1967-2008, ובקרב יהודים ילידי ישראל, בני 25-54, לפי מין, תקופת הגירה וארץ לידה

ילידי ארה"ב) לילידי ישראל לאורך זמן, עומד בניגוד גמור לשינוי בכישורים ובמיומנויות שאתם הגיעו מהגרים החדשים בגלי ההגירה המאוחרים יותר, כפי שנמדדו באמצעות רמת השכלתם. לשון אחר, רמת ההשכלה היחסית של מהגרים חדשים עלתה במשך השנים, ואילו רמת שכרם היחסית ירדה. ממצא זה מפתיע, שכן היה צפוי שהעלייה ברמת ההשכלה היחסית תלווה בעלייה ברמת השכר היחסית, אלא אם חלה ירידה בולטת בכישורים הבלתי מדידים של גלי מהגרים עוקבים, או אם חלו שינויים מרחיקי לכת בחברה ובשוק העבודה הישראלי, שגרמו להרעת מצבם היחסי של המהגרים החדשים ב־30 השנים האחרונות. לפני שנדון באפשרויות אלה נבחן את דפוסי ההשתלבות של המהגרים לישראל.

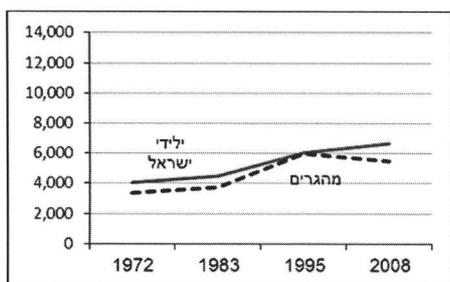
השתלבות כלכלית

ההשתלבות הכלכלית של מהגרים נחשבת מלאה כאשר הם מצליחים להתמקם בסולמות ההייררכיים של שוק העבודה בשלבים זהים לאלה של ילידי הארץ הקולטת בעלי מאפיינים דומים (Borjas, 1994; Chiswick, 1978). כאמור, עם הגיעם לארץ היעד, מעמדם הכלכלי של רוב המהגרים בשוק העבודה נחות מזה של ילידי המקום. פערים אלה בין מהגרים לילידי הם תוצאה של גורמים כגון חוסר שליטה בשפת ארץ היעד, העדר קשרים חברתיים וכן ניסיון בעבודה, שפעמים רבות אינו רלוונטי לשוק העבודה של ארץ היעד. בחלוף הזמן מתגברים המהגרים על נחיתותם זו על-ידי רכישת השפה, יצירת קשרים חברתיים ורכישת ניסיון רלוונטי, והם אמורים לצמצם ואף לסגור את פערי השכר בינם לבין ילידי המקום. קצב צמצומו של הפער תלוי בדפוסי הסלקציה העצמית של המהגרים: ככל שהסלקציה מארצות מוצאם חיובית יותר, כך סגירתם את הפערים מהירה יותר. השתלבות שכר מלאה מתקיימת כאשר המהגרים מגיעים לרמת שכר זהה של ילידים בעלי תכונות דמוגרפיות זהות. השאלה החשובה לענייננו היא, אם מצליחים המהגרים בסופו של תהליך לסגור לחלוטין את הפערים בינם לבין ילידי המקום. המשתנה המרכזי המשמש לבחינתה של השתלבות כלכלית הוא שכר, ולעתים גם המיקום בסולם משלחי היד. במאמר זה נבחנה ההשתלבות של המהגרים היהודים בישראל על סמך רמת השכר בלבד, מדד הנחשב הטוב ביותר לאומדן השתלבות כלכלית של מהגרים.⁸

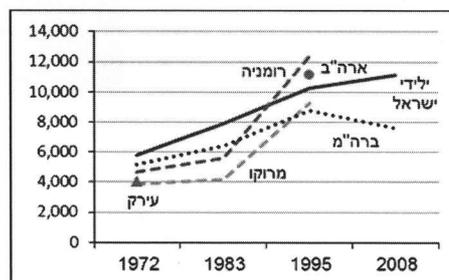
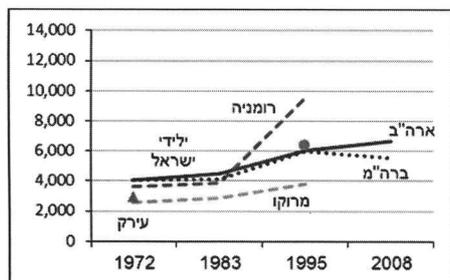
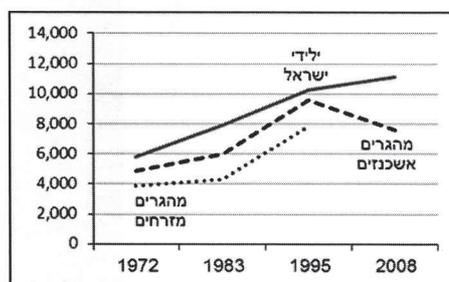
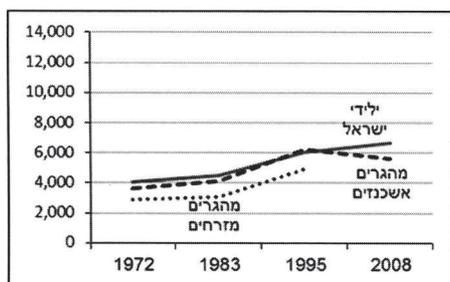
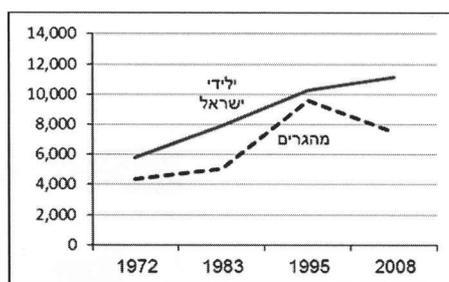
תרשים 4 מציג את שכרם החציוני של מהגרים ותיקים מארבעה גלי הגירה הנמצאים בישראל 15–23 שנים. השכר החציוני המוצג לגלים השונים הוא בשנים האלה: 1972 (מהגרי

8 בכמה מן המחקרים על השתלבות כלכלית של מהגרים יהודים בישראל, נחקרה גם השתלבותם לפי משלח יד. מובן ששכר ומשלח יד קשורים הדוקות זה לזה, ובדיקת השתלבות כלכלית לפי שכר מייטרת במובנים רבים בדיקה נוספת לפי משלח היד. ואכן, ניתוחים שעשינו על השתלבות כלכלית לפי משלחי יד (משלחי יד אקדמיים, חופשיים, טכניים וניהוליים בקטגוריה אחת, וכל משלחי היד האחרים בקטגוריה נוספת) העלו ממצאים (שאינם מוצגים כאן) הדומים מאוד לממצאים המקבילים של השתלבות מבחינת שכר המוצגים במאמר זה.

נשים

גברים

מקור: הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין וסקר הכנסות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1972, 1983, 1995, 2008).

תרשים 4: שכר חציוני (במחירי 2008) של מהגרים ותיקים (הנמצאים בישראל לפחות 15 שנים) שהגיעו לישראל בשנים 1967-2008, ובקרב יהודים ילידי ישראל, בני 34-64, לפי מין, תקופה וארץ לידה

1948–1953); 1983 (מהגרי 1960–1966); 1995 (מהגרי 1973–1979); 2008 (מהגרי 1990–1994). מהגרים אלה צברו ניסיון מקומי של 15 שנים לפחות, ורכשו מיומנויות רלוונטיות להשתלבות כלכלית. לפיכך אנו מצפים שהפערים בינם לבין ילידי ישראל יהיו קטנים בהשוואה לפערים שנמצאו בין המהגרים החדשים לבין ילידי ישראל. אם יימצאו פערי שכר גדולים בין מהגרים ותיקים לבין ילידי ישראל, אפשר יהיה להניח שהמהגרים לא יגיעו להשתלבות כלכלית מלאה במהלך חיי העבודה שלהם, שכן קצב סגירת הפערים יורד מאוד לאחר 10 או 15 שנים בארץ היעד (ראו למשל Borjas, 1989). כמו בבחינת רמת השכר של מהגרים חדשים, גם בהשוואה זו, קבוצת המהגרים הוותיקים וקבוצת ההשוואה של ילידי ישראל מורכבות מעובדים שכירים בלבד שעבדו 40 שעות או יותר בחודש, ושהשתכרו 2,000 ש"ח או יותר לחודש (במחירי 2008), אולם בשונה מההשוואה הקודמת, קבוצת המהגרים הוותיקים מורכבת ממהגרים ומילידי ישראל מבוגרים יותר (בני 34–64), אילוץ הנובע מהגדרת מהגר ותיק כמי שהגיע לישראל בגיל 18 ומעלה ושהה כאלו 15 שנים לפחות (כלומר בן 33 לפחות).

כמצופה, פערי השכר בין מהגרים ותיקים לילידי ישראל מתונים יותר מהפערים שבין המהגרים החדשים לילידי ישראל. בשנת 1995 הצטמצם מאוד הפער בין שכרם החציוני של המהגרים הוותיקים (אלה שהגיעו במהלך שנות ה-70) לשכר החציוני של ילידי ישראל. יתרה מזאת, רמת שכרן של המהגרות שהגיעו בשנות ה-70 היא כרמת שכרן של ילידות ישראל באותם גילים. צמצום זה של הפערים עולה בקנה אחד עם פערי השכר הקטנים יחסית בין מהגרים אלה סמוך לבואם לישראל לבין ילידי ישראל. אולם בשנת 2008 נוצרו שוב פערי שכר בין גברים ונשים ילידי ישראל לבין מהגרים ומהגרות ותיקים (שהגיעו בתחילת שנות ה-90). מתרשים 4 עולה שהמהגרים האשכנזים משתכרים יותר מהמזרחים לאורך כל התקופה, והדבר נכון הן בקרב גברים והן בקרב נשים. עם זאת, דפוס גידול רמת השכר של מזרחים ואשכנזים דומה, ויתרונם של המהגרים האשכנזים הוא בעיקר תוצאה של פער שכר התחלתי קטן ביניהם לבין ילידי ישראל, בהשוואה לפער ההתחלתי של המהגרים המזרחים. הפער ההתחלתי הקטן יותר נובע בין השאר מרמת השכלתם הגבוהה יותר של המהגרים האשכנזים עם בואם לישראל. כאשר בוחנים את השתלבות השכר לפי ארץ מוצא, מתקבלת הייררכיה ברורה הקשורה ברמת ההשכלה של ילידי ארצות מוצא שונות. רמת השכר של ילידי ארה"ב ומהגרים שהגיעו בגלי ההגירה המאוחרים מרומניה, ובהם שיעור גבוה של אקדמאים, הייתה ב-1995 גבוהה מזו של כלל ילידי ישראל. ילידי מרוקו, המשכילים יחסית בעת הגעתם בשנות ה-70 וה-80, גם הם הצליחו לצמצם את הפער בינם לבין ילידי ישראל בשנת 1995, אף שלא הגיעו לשוויון מלא עמם. ילידי עיראק ומרוקו שהגיעו בשנות ה-50 (ורמת השכלתם בעת הגעתם הייתה נמוכה מזו של ילידי ישראל) נותרו עם פערי שכר גדולים בשנים 1972 ו-1983, ואילו רמת השכר של ילידי ברה"מ נמצאת בתווך: יותר מרמת השכר של המהגרים המזרחים, אך פחות מרמת השכר של ילידי ישראל.

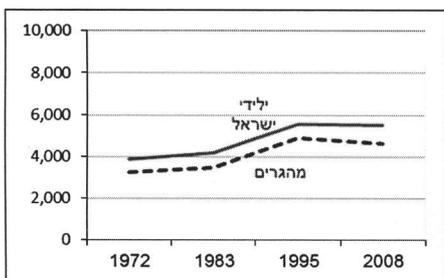
עד כאן השווינו את שכר המהגרים הוותיקים לשכר של ילידי ישראל, בלא קשר לרמת השכלה. ברם, השתלבות כלכלית מלאה משמעותה שהמהגרים מגיעים לרמת שכר זהה לזו

של ילידי ישראל בעלי מאפיינים דומים. מאחר שרמת השכלה היא המאפיין המרכזי לקביעת שכר, תרשימים 5 ו-6 מפרטים את המוצג בתרשימים 4 לפי רמות השכלה. תרשימים 5 מתאר את שכרם של המהגרים הוותיקים שאין להם תואר אקדמי בהשוואה למקביליהם ילידי ישראל. מתרשימים 5 עולה, שפערי השכר בין מהגרים לבין ילידי ישראל חסרי השכלה אקדמית, עקיבים עבור כל גלי ההגירה, להוציא את הנשים ילידות ארה"ב ורומניה שהגיעו בשנות ה-70. רמת שכרן של ילידות ארה"ב השתוותה לרמת שכרן של ילידות ישראל בעלות מאפיינים דומים לאחר שהות של 15 שנים או יותר בארץ, ורמת שכרן של ילידות רומניה אף עברה את רמת שכרן של ילידות ישראל במהלך תקופה זו. תרשימים 6 מתאר את שכרם של המהגרים הוותיקים בעלי תואר אקדמי לעומת מקביליהם ילידי ישראל.

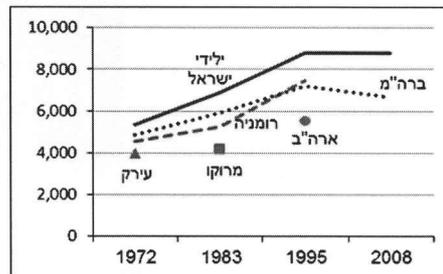
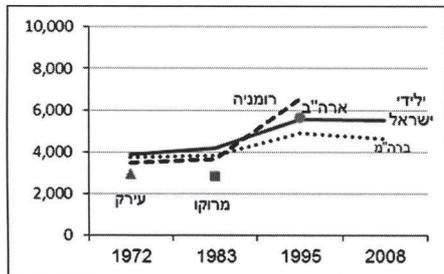
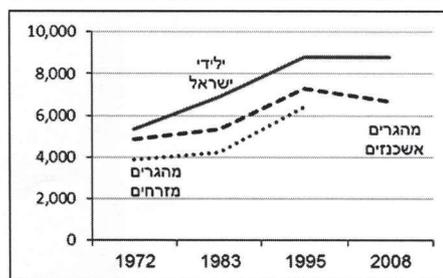
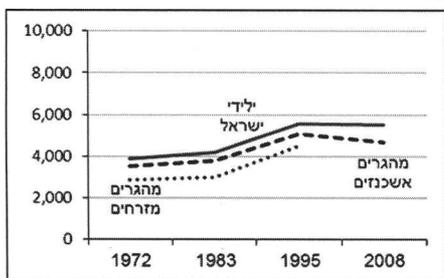
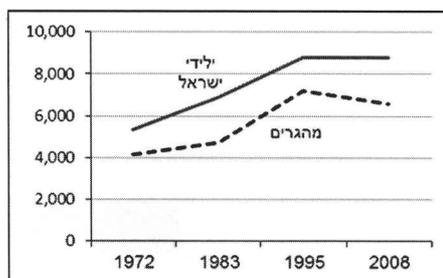
מתרשימים 6 עולה כי בקרב המשכילים התמונה מורכבת יותר, ועד שנת 1995 היא אף תלויה מגדר. פערי השכר שהיו בין גברים ילידי ישראל בעלי תואר אקדמי לבין גברים מהגרים בעלי תואר אקדמי הצטמצמו יותר מהפערים שהיו בקרב גברים חסרי תואר אקדמי, אף שלא נסגרו לגמרי. הפערים בין המהגרים המשכילים שהגיעו בשנות ה-50, בעיקר האשכנזים שבהם, לבין ילידי ישראל הצטמצמו מאוד בשנת 1972, אך המהגרים שהגיעו בשנות ה-60, ה-70, ובעיקר אלה שהגיעו בשנות ה-90, חוו השתלבות כלכלית פחותה בהרבה. בולט במיוחד פער השכר הגדול בשנת 2008 בין מהגרים משכילים מברה"מ לשעבר (שהגיעו בתחילת שנות ה-90) לבין ילידי ישראל: שכרם החציוני של המהגרים היה נמוך מ-10,000 ש"ח, ואילו שכרם של ילידי ישראל היה כמעט כפול מזה.

נשים משכילות חוו השתלבות כלכלית מלאה יותר. המהגרות האשכנזיות שהגיעו לישראל עד סוף שנות ה-70 הצליחו לסגור את הפער בין רמת שכרן לרמת השכר של ילידות ישראל בעלות רמת השכלה דומה, ואף להגיע לרמת שכר גבוהה משלהן. גם מעט המהגרות המזרחיות המשכילות שהגיעו בשנות ה-50, הצליחו להגיע בשנת 1972 להשתלבות מלאה ברמות השכר עם ילידות ישראל בעלות השכלה אקדמית. אולם בשנת 1995, הפער בין מזרחיות ותיקות משכילות שהגיעו בשנות ה-60 לבין ילידות ישראל היה גבוה (למעלה מ-20%). המהגרות המשכילות של שנות ה-90 המוקדמות (כולן אשכנזיות, שכן למעט ילידות אתיופיה לא הגיעו מזרחיות באותן שנים), בדומה לעמיתיהן הגברים, לא חוו השתלבות משמעותית מבחינת רמת השכר: בשנת 2008, רמת שכרן הייתה רק כ-75% מרמת השכר של ילידות ישראל בעלות השכלה אקדמית. אפשר שהיתרון היחסי של נשים מהגרות (לעומת גברים מהגרים) נעוץ בכך שלא כמו גברים מהגרים, ששיעור השתתפותם בכוח העבודה גבוה ודומה לזה של ילידי ישראל, שיעור השתתפותן של המהגרות בכוח העבודה נמוך משל ילידות ישראל, ואפשר שהמשתתפות מקרב המהגרות הן קבוצה סלקטיבית יותר מילידות ישראל העובדות. בנוסף, אפשר שאפליית שכר נגד כלל הנשים בשוק העבודה (ילידות ישראל ומהגרות כאחת) תורמת אף היא לפערים כלכליים קטנים יותר בין נשים מהגרות לנשים ילידות ישראל בהשוואה לפערים בין גברים מהגרים לילידי ישראל: מאחר שרוב הנשים מודרות מעשירוני ההכנסה הגבוהים, פערי השכר בין ילידות למהגרות קטנים

נשים

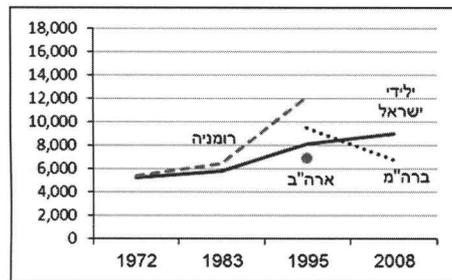
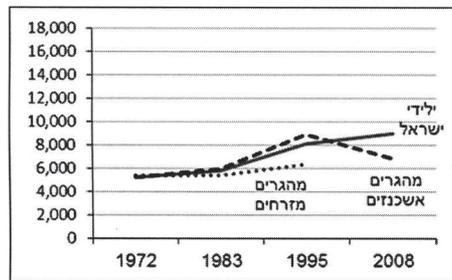
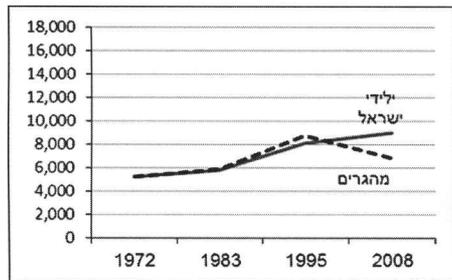
גברים

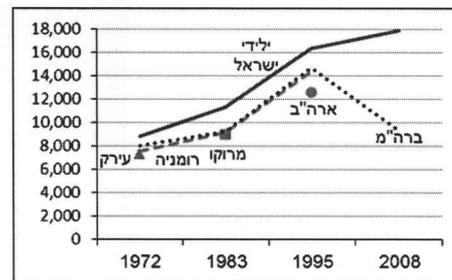
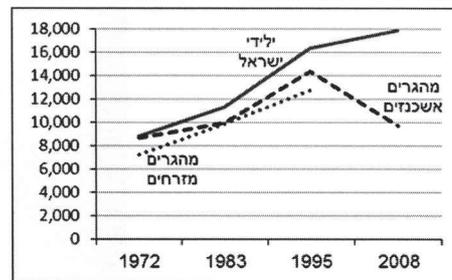
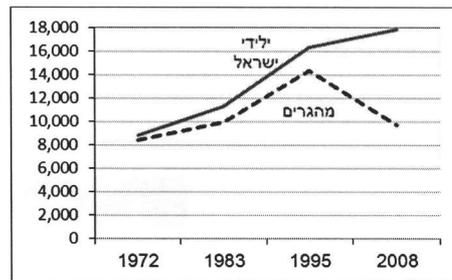
מקור: הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין וסקר הכנסות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1972, 1983, 1995, 2008).

תרשים 5: שכר חציוני (במחירי 2008) בקרב מהגרים ותיקים (הנמצאים בישראל לפחות 15 שנים) שהגיעו לישראל בשנים 1967-2008, ובקרב יהודים ילידי ישראל חסרי תואר אקדמי, בני 34-64, לפי מין, תקופה וארץ לידה

נשים

גברים

מקור: הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין וסקר הכנסות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1972, 1983, 1995, 2008).

תרשים 6: שכר חציוני (במחירי 2008) של מהגרים ותיקים (הנמצאים בישראל לפחות 15 שנים) שהגיעו לישראל בשנים 1967-2008, ובקרב יהודים ילידי ישראל בעלי תואר אקדמי, בני 34-64, לפי מין, תקופה וארץ לידה

יותר מאשר בקרב הגברים. שני הסברים אפשריים אלה, סלקציה בכניסה לעבודה ואפליית שכר, עולים בקנה אחד עם מחקרים קודמים (Cohen & Haberfeld, 2007; Foroutan, 2008), אך דורשים מחקר נוסף לפני אימוצם כהסברים המרכזיים או היחידים. לסיכום, בחינת רמת שכרם של מהגרים ותיקים לאחר שהות של 15–23 שנים בישראל מובילה לכמה מסקנות. ראשית, רוב המהגרים לישראל, בכל התקופות, לא הגיעו להשתלבות שכר מלאה עם ילידי ישראל בעלי רמת השכלה זהה. ניתוחים רבי-משתנים שעשינו (לא הוצגו במאמר זה), שכללו שעות עבודה, רמת השכלה, גיל, מצב משפחתי וותק המהגרים בארץ, העלו תוצאות דומות באשר לחוסר יכולתם של המהגרים לישראל להגיע להשתלבות כלכלית מלאה בתוך פרק זמן סביר של 10–20 שנים. במילים אחרות, בישראל השתלבות שכר מושלמת בשוק העבודה היא חריגה (ונמצאה רק בקרב אשכנזיות שהגיעו לישראל בשנות ה-60 וה-70). שנית, בהשוואה לילידי ישראל באותה רמת השכלה, ההשתלבות הכלכלית של מהגרים בעלי תואר אקדמי מוצלחת יותר מזו של מהגרים משכילים פחות. שלישית, למהגרים האשכנזים דפוסי השתלבות מהירים יותר מאלה של המהגרים המזרחים, לא רק בשל השכלתם הגבוהה יותר: גם באותה רמת השכלה (חסרי תואר אקדמי ובעלי תואר אקדמי) של מהגרים ותיקים, רמת השכר של מהגרים אשכנזים ותיקים גבוהה מזו של עמיתיהם המזרחים. רביעית, ההשתלבות הכלכלית של מהגרות, בעיקר אשכנזיות משכילות, היא מוצלחת יותר מזו של מהגרים. לבסוף, החל משנות ה-90 נראה שהמצב אף החריף, ושהמהגרים הוותיקים, נשים ועוד יותר מכך גברים, לא רק שאינם מצליחים לסגור את פערי השכר לעומת ילידי ישראל, אלא שלא צימצמו כמעט את פער השכר ההתחלתי לעומתם. כך למשל, עם הגיעם ארצה, בתחילת שנות ה-90, רמת השכר של מהגרים גברים מברה"מ הייתה כ-62% מרמת השכר של ילידי ישראל, ואילו בשנת 2008, 13 שנים אחר כך, שכרם החציוני של מהגרים אלה לא עלה בהרבה, והיה רק כ-67% מהשכר החציוני של ילידי ישראל.

דיון: השתלבות כלכלית וגידול באי-השוויון בשכר

רמת ההשכלה של המהגרים היהודים לישראל ב-60 השנים שבין 1948 ל-2008 עברה שינוי דרמטי בין שתי תקופות — זו שלפני מלחמת ששת הימים ב-1967 וזו שאחריה. רוב המהגרים שהגיעו לישראל בתקופה הראשונה היו פליטים ורמת השכלתם הייתה נמוכה מזו של ילידי ישראל, ואילו בקרב אלה שהגיעו לאחר 1967, שיעור הפליטים היה נמוך יותר, ורמת ההשכלה הייתה גבוהה יותר מזו של ילידי ישראל. רמת ההשכלה הגבוהה יחסית של מהגרים לאחר 1967 אינה נובעת רק מהשוני ברמת הפיתוח הכלכלי של ארצות המוצא המרכזיות שמהן הגיעו המהגרים, אלא גם מהשינויים שחלו לאורך זמן בדפוסי הסלקציה העצמית באותן ארצות, סלקציה לפי רמה גבוהה יותר של כישורים ומיומנויות.

על-אף העלייה ברמת ההשכלה של גלי מהגרים עוקבים, רמת שכרם של המהגרים החדשים (בהשוואה לילידי ישראל) לא הייתה גבוהה יותר לאחר 1967, ואף הייתה נמוכה

יותר בקרב הבאים בגלי ההגירה המאוחרים יותר. גם גובה שכרם היחסי של המהגרים הוותיקים, האמור ללמד על הרמה והקצב של ההשתלבות הכלכלית, מלמד שרוב המהגרים לא הצליחו להשתלב השתלבות מלאה בשוק העבודה הישראלי. גברים מכל גלי ההגירה, אשכנזים ומזרחים, וכן מהגרים ממדינות המוצא המרכזיות, לא הגיעו להשתלבות שכר מלאה עם ילידי ישראל בעלי רמת השכלה דומה. נשים מהגרות הצליחו יותר מגברים לסגור את פערי השכר ביניהן לבין ילידות ישראל, אך ההצלחה מוגבלת בעיקר לאשכנזיות משכילות. מסקנה זו אינה עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים (שהתמקדו בגברים) ודיווחו שהקושי בהשתלבות מהגרי שנות ה-50, ה-60 וה-70 מוגבל למזרחים (Boyd et al., 1980; Friedberg, 2000). הממצאים של המחקר הנוכחי מלמדים שגם גברים אשכנזים ובהם מהגרים מגלי ההגירה המוקדמים מברה"מ, לא הצליחו להשתלב השתלבות מלאה בשוק העבודה הישראלי. מצבם של מהגרי הגל הגדול (1990–1994) חמור עוד יותר מזה של המהגרים מגלי ההגירה המוקדמים. הן נשים והן גברים התחילו את חייהם בעולם העבודה הישראלי בפער שכר עצום לעומת ילידי ישראל בעלי רמת השכלה דומה, אך גם לאחר 15–18 שנים בישראל, הפער לא הצטמצם במידה ניכרת. לפיכך, הסיכוי שמהגרי הגל הגדול יגיעו אי פעם להשתלבות כלכלית מלאה עם ילידי ישראל הוא קטן מאוד. גם הארגון לפיתוח ושיתוף כלכלי, בסקירתו את המשק הישראלי (OECD, 2010), ציין את חוסר ההשתלבות הכלכלית של גל הגירה זה המורכב ממהגרים משכילים במיוחד.

ראינו אפוא שאף שרמת ההשכלה היחסית של המהגרים היהודים המגיעים לישראל עולה עם השנים, פערי השכר בין מהגרים חדשים לבין ילידי ישראל התרחבו מאז שנת 1983 (ומאז 1995 גם בקרב המהגרים הוותיקים). מה יכול להסביר פרדוקס זה? לממצא המפתיע של פערי שכר המתרחבים על-אף הצמצום בפערי ההשכלה או סגירתם יש כמה הסברים אפשריים, שאינם מוציאים זה את זה. ראשית, אפשר שהכישורים הבלתי מדידים של המהגרים התמעטו עם השנים. גורם זה עשוי אולי להסביר את התרחשות התופעה בגלי הגירה מסוימים, אך לא את הירידה העקיבה לאורך זמן ברמת השכר של מהגרים חדשים וותיקים בהשוואה לילידי ישראל, שכן בדרך כלל המתאם בין כישורים מדידים (רמת השכלה) לכישורים בלתי מדידים (כגון הון תרבותי והון חברתי) הוא חיובי וגבוה. על-אף הראיות שרמות הכישורים הבלתי מדידים של מהגרי ברה"מ בשנות ה-70 נמוכות מאלה של חבריהם שהיגרו לארה"ב, וגם משל ילידי רומניה, מרוקו וארגנטינה שהגיעו לישראל באותן שנים (Cohen & Haberfeld, 2007), אין סיבה להניח שהן היו נמוכות מרמות כישוריהם הבלתי מדידים של המהגרים שהגיעו לישראל בשנות ה-50 וה-60. זאת ועוד, כישורים בלתי מדידים מעטים אינם יכולים להסביר את רמת שכרם הנמוכה במיוחד של ילידי ברה"מ לשעבר שהיגרו לישראל בשנים 1990–1994. בקרב מהגרים אלה הסבירות לסלקציה עצמית שלילית בהגירה לישראל הייתה נמוכה (לעומת מהגרי ברה"מ בשנות ה-70 וה-80), שכן רובם עדיין לא היו מודעים לאפשרות להגר לגרמניה, ואפשרות ההגירה שלהם לארה"ב כפליטים צומצמה מאוד לאחר 1989 (ראו לעיל), ובכל זאת פערי השכר בינם לבין ילידי ישראל גדולים מאוד בהשוואה לפערי השכר המקבילים בין מהגרי ברה"מ המוקדמים לבין ילידי ישראל.

שנית, אפשר שמהגרים שהגיעו לישראל בשנים המאוחרות, ובעיקר מהגרים מברה"מ שהגיעו בתחילת שנות ה-90, סבלו מאפליה (ראו, בן הדור ואחרים, 2005) בשוק העבודה הישראלי, בדומה לאפליה שרווחה נגד גלי ההגירה בשנות ה-50 וה-60 (ראו פרס, 1976; סבירסקי, 1981; Khazzoom, 2008). אפליה בשוק העבודה נגד מהגרים, חדשים וותיקים, בוודאי הייתה ועודנה קיימת, ואחראית לחלק מפער השכר בין המהגרים לילידי ישראל ובין המהגרים האשכנזים למזרחים. ברם, אין באפליה משום הסבר לגידול בפערי השכר בין ילידי ישראל לקבוצות מהגרים לאורך זמן, אלא אם האפליה עצמה העמיקה והתרחבה. אין סיבה להניח שאפליית מהגרים החריפה עם הזמן, וודאי שהאפליה נגד ילידי ברה"מ לשעבר אינה חריפה יותר מהאפליה שממנה סבלו המהגרים המזרחים בשנות ה-50 וה-60. קרוב לוודאי שאפליה בשוק העבודה נגד מהגרים (למעט אולי נגד מהגרים מאתיופיה) פחתה עם השנים ובוודאי שאינה גדלה. חקיקה רחבה האוסרת אפליה והתחזקותם של המהגרים במערכת הפוליטית והכלכלית בישראל מלמדות על סבירותה של מגמה הפוכה, היינו מיתון האפליה. שלישית, אפשר שהמהגרים שהגיעו בגלי ההגירה המאוחרים הצטרפו לשוק עבודה שתנאיו שונים וקשים יותר מתנאי השוק שאליו הגיעו מהגרים בתקופות מוקדמות יותר. סביר להניח שמהגרי גל ההגירה הגדול של תחילת שנות ה-90, אף שהיו משכילים יחסית, סבלו מתנאי שוק קשים, בעיקר בשל גודלה העצום של אוכלוסיית המהגרים לעומת גודלה של האוכלוסייה הקולטת. הם הגיעו לשוק עבודה קטן יחסית, שלא היה יכול לספק לרובם תעסוקה ושכר ההולמים את השכלתם, ובשל כך תועלו לעבודות פשוטות בשכר נמוך, שמהן קשה היה להם להיחלץ. זאת ועוד, שלא כמו בגלי הגירה מוקדמים יותר, נאלצו המהגרים בגל זה להתחרות במהגרי העבודה שהחלו להגיע לישראל בתחילת שנות ה-90. תהליכים אלה עשויים להסביר חלקית את ההשתלבות הנמוכה של גל ההגירה של שנות ה-90, ובייחוד של חסרי ההשכלה האקדמית שהתחרו על תעסוקות עם מהגרי העבודה. אך הסבר זה אינו ממצה. אם גודלו של גל ההגירה הוא הקובע את תנאי השוק ומכאן את ההשתלבות הכלכלית, הרי מאות אלפי המהגרים בשנים 1948–1953 הגיעו לשוק עבודה שתנאיו קשים לא פחות. הם היו אמורים לחוות שיעורי השתלבות נמוכים יותר ממהגרי ברה"מ שהגיעו בתחילת שנות ה-90, אך לא כך היה. בשנת 1972, פערי השכר בין מהגרים אלה לבין ילידי ישראל היו קטנים בבירור מהפערים שנצפו ב-2008 בין מהגרי שנות ה-90 לבין ילידי ישראל.

אפשר גם שבמשך השנים, רמת השכלתם ההולכת ועולה של מהגרים רבים היא פחות ופחות רלוונטית לשוק העבודה המקומי בישראל, ועל כן הם אינם מקבלים בגינה שכר הולם ואינם מצליחים להשתלב בעזרתה בעיסוקים המשלמים שכר גבוה. הדבר נכון בעיקר באשר למשלחי יד שדורשים שליטה מלאה בשפה של ארץ היעד (לדוגמה, הוראה) או השכלה שתכניה אינם תואמים את התנאים הכלכליים והטכנולוגיים בישראל. גם הסבר זה הוא חלקי. תופעה זו, אם התרחשה, אמורה להסביר בעיקר פערי שכר בשנים הראשונות מאז ההגירה, אך כוח ההסבר שלה באשר להשתלבות כלכלית ארוכת טווח הוא מוגבל. זאת ועוד, בשנות ה-70 הגיעו לישראל מהגרים הן מברה"מ והן מרומניה. קצב ההשתלבות של המהגרים מרומניה היה גבוה בבירור מזה של ילידי ברה"מ (Cohen & Haberfeld, 2007), אף שהכלכלה

בשתי המדינות הללו הייתה קומוניסטית וסביר להניח שיכולת ההמרה (transferability) של כישורי המהגרים משתי המדינות הייתה דומה.

התהליך המרכזי, שקרוב לוודאי אחראי לפרדוקס לכאורה של גידול בפערי השכר בין מהגרים יהודים לבין ילידי ישראל היהודים, על-אף העלייה ברמת כישוריהם של המהגרים המגיעים לישראל, הוא התרחבותו של אי-השוויון בשכר בישראל מאז שנות ה-70 (קריסטל, כהן ומונדלק, 2006). גידול באי-השוויון מקשה על אלה המצויים בתחתית סולם השכר — מהגרים חדשים ששכרם נמוך — לסגור את פערי השכר עם הקבוצות שנמצאות מעליהם. כאשר אי-השוויון בשכר מתרחב, משמעות הדבר היא שהשכר החציוני (או הממוצע) של הקבוצות העליונות (במקרה שלנו, ילידי ישראל היהודים) גדל בשיעור גבוה יותר מהשכר של המהגרים הנמצאים בתחתית סולם ההכנסות. כדי לצמצם את פערי השכר בין המהגרים לבין ילידי ישראל, על המהגרים להגדיל את שכרם מעל ומעבר לגידול באי-השוויון. הדבר דומה לשחייה נגד הזרם או לטיפוס על סולם שבו המרחק בין השלבים מתרחב תוך כדי הטיפוס, כך שהמרחק בין המטפס לבין ראש הסולם לא משתנה, ואפילו גדל, אף שהמטפס נמצא בשלב גבוה יותר. השפעתו של אי-השוויון המתרחב על פערי השכר בין קבוצות נבדקה בישראל, ונמצא שהיא מסבירה את חוסר יכולתם של מזרחים בני הדור השני לסגור את פערי השכר בינם לבין האשכנזים, וכן את האטיות שבה מצמצמות הנשים את פערי השכר לעומת הגברים, וזאת על-אף העלייה הבולטת בהשכלתן לעומת השכלת הגברים (כהן, 2007; Cohen & Haberfeld, 2007). רמת אי-השוויון, אם כן, היא האחראית במידה רבה לגידול בפערים בין המהגרים לבין ילידי ישראל. רמת אי-השוויון הנמוכה יחסית בשנת 1972 אחראית, לפחות חלקית, לפערי השכר הקטנים יותר שנמצאו בשנה זו בין מהגרים ותיקים, שהגיעו בשנים 1948–1953, לבין ילידי ישראל. מצבם היחסי של מהגרים אלה לאחר 15–23 שנים בישראל, כפי שנמדד על-ידי פער השכר בינם לבין ילידי ישראל, היה טוב יותר ממצבם של מהגרי שנות ה-90 המוקדמות, שכן הראשונים לא נאלצו לשחות נגד הזרם של אי-השוויון הגדל. הגידול באי-השוויון פגע רק בקבוצות מהגרים שנמצאו בתחתית סולם ההכנסות, אך לא פגע במהגרים שרמת שכרם ההתחלתית הייתה דומה לזו של ילידי ישראל או נמוכה ממנה אך במעט, כפי שהיה המצב בקרב מהגרים שהגיעו מארה"ב ומרומניה בשנות ה-70 וה-80. אלה הצליחו להגיע להשתלבות כלכלית מלאה או כמעט מלאה. אם לסכם את האמור לעיל, ההסבר המרכזי לכישלונם של רוב המהגרים המאוחרים לישראל (מאז 1967) לצמצם מאוד את פערי השכר בינם לבין ילידי ישראל היהודים (ובוודאי את כישלונם לסגור סגירה מוחלטת את פערי השכר) הוא, בראש ובראשונה, התרחבותו המתמדת של אי-השוויון בשכר בישראל מאז אמצע שנות ה-70, ולא הרעה בדפוסי הסלקציה עצמית של המהגרים בהשוואה לקודמיהם או גידול באפליה נגד המהגרים לאורך זמן.

לבסוף, נותרת שאלת הפערים החברתיים-כלכליים בין מזרחים לאשכנזים. לגידול באי-השוויון בשכר יש השפעה, לפחות חלקית, גם על פערי השכר הגדולים בין ילדי המהגרים המזרחים לילדי המהגרים האשכנזים. אף שהפערים בקצב ההשתלבות הכלכלית של המהגרים המזרחים והאשכנזים לא היו גדולים, לאורך השנים והדורות התפתחו פערי

שכר ניכרים בין המהגרים משתי קבוצות המוצא האתניות, והם לא נסגרו גם בדור השלישי (Cohen, Haberfeld, & Kristal, 2007). אפשר לקבוע, אם כן, שהמהגרים המזרחיים לא הצליחו להגיע להשתלבות כלכלית מלאה גם לאחר שלושה דורות, ואילו בקרב המהגרים האשכנזים תהליך זה הסתיים בהצלחה בתוך שני דורות. חשוב להדגיש שפערים אתניים ברמת השכר היו קיימים כבר בקרב מהגרים אשכנזים ומזרחיים חדשים וותיקים (לוחות 3 ו-4), אולם התפתחות פערי השכר האתניים בדורות שלאחר מכן אינה קשורה להשתלבות כלכלית במובנה הצר לפי הגדרתה במחקרי הגירה (רמת שכר של המהגרים זהה לזו של קבוצת השוואה בעלת רמת השכלה דומה). גם אם יצליחו ילידי ישראל המזרחיים להגיע להשתלבות כלכלית מלאה עם ילידי ישראל בעלי רמת השכלה דומה, שכרם הממוצע לא ידביק את זה של ילידי ישראל האשכנזים, שכן לאחרונים רמת השכלה גבוהה בהרבה מזו של הראשונים. המפתח להבנת התפתחות פערי השכר, הן בקרב דור המהגרים הראשון והן בקרב הדור השני והשלישי, הוא בהבנת התפתחות פערי ההשכלה בין שתי הקבוצות. מרוב המחקרים שעסקו בנושא זה עולה שפערי ההשכלה לא רק שלא קטנו, אלא אף גדלו בקרב בני הדור השני, ולא הצטמצמו משמעותית בקרב בני הדור השלישי, בעיקר לא בשיעור בעלי ההשכלה האקדמית.

הסיבות לשימור פערי ההשכלה הן מורכבות, ובהן יש לתת את הדעת לשתי סיבות מרכזיות, שאינן מוציאות זו את זו: אפליה מוסדית נגד המזרחים, בעיקר בתחום ההשכלה, והמתאם הגבוה בין השכלת הורים להשכלת ילדים (ראו נהון, 1987; סבירסקי, 1990; פרלמן ואלמלך, בגיליון זה; Shavit, 2008; Khazzoom, 1995; Leslau, Krausz, & Nussbaum, 1995). יתרה מכך, גם אם יצטמצמו פערי ההשכלה בין הקבוצות, הגידול באי-השוויון, כפי שראינו לעיל, יביא לכך שפערי השכר לא בהכרח יצטמצמו או יצטמצמו לאט יותר מאשר הצמצום בפערי ההשכלה.

מקורות

- בן הדור, ב', אבן, ע', אפלבוים, א', דרייזר, ה', שרון, ד', כהן, י' ואחרים (2005). בדיקת אפליה בשכירה לעבודה על-ידי מבחני היענות. עבודה, חברה ומשפט, 11, 381-407.
- גרודינסקי, י' (1998). חומר אנושי טוב – יהודים מול ציונים 1945-1951. תל אביב: מעריב – הרצף.
- טולדנו, י' (1984). ויהי בעת המלאח: תולדות היהודים במרוקו מראשית התיישבותם ועד ימינו. ירושלים: רמטול.
- יצחקי, ש' (1987). על ריבוד ואי שוויון בין עדות בישראל. סקר בנק ישראל, 63, 31-42. ירושלים, בנק ישראל.
- כהן, י' (2002). מארץ מקלט לארץ בחירה. סוציולוגיה ישראלית, ד, 39-60.
- כהן, י' (2007). ההצלחה הדמוגרפית של הציונות. סוציולוגיה ישראלית, ח, 355-362.
- כהן, י' (2007). פערי שכר לאומיים, מגדריים ואתניים. בתוך א' רם ונ' ברקוביץ, אי-שוויון (עמ' 339-347). באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.

- לסקר, מ"מ (1991). היהודים במרוקו העצמאית: מדיניות הממשל ותפקיד הארגונים היהודיים בעולם 1956–1976. שורשים במזרח, ג, 161–212.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1961). מפקד האוכלוסין והדיר – שלב ב', שאלון מפורט [קובץ נתונים מספר 0400 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1972). מפקד האוכלוסין והדיר – שלב ב', נתוני פרט [קובץ נתונים מספר 0420 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1983). מפקד האוכלוסין והדיר – שלב ב', נתוני פרט [קובץ נתונים מספר 0301 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1995). מפקד האוכלוסין והדיר – שלב ב', קובץ דמוגרפי [קובץ נתונים מספר 0115 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2000). סקר כוח אדם [קובץ נתונים מספר 0814 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2008א). סקר כוח אדם [קובץ נתונים מספר 0822 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2008ב). סקר הכנסות [קובץ נתונים מספר 0608 (PUF)]. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מאגר הנתונים במדעי החברה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2011). שנתון סטטיסטי לישראל מס' 62. ירושלים: המחבר.
- נהון, י' (1987). דפוסי התרחבות ההשכלה ומבנה הזדמנויות התעסוקה: הממד העדתי. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- סבירסקי, ש' (1981). לא נחשלים אלא מנוחשלים. חיפה: מחברות.
- סבירסקי, ש' (1990). החינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים. תל אביב: ברירות.
- פיקאר, א' (1999). ראשיתה של העלייה הסלקטיבית בשנות החמישים. עיונים בתקומת ישראל, 9, 338–394.
- פרס, י' (1976). יחסי עדות בישראל. תל אביב: ספרית פועלים.
- צור, י' (2001). קהילה קרועה: יהודי מרוקו והלאומיות. תל אביב: עם עובד.
- קלינוב, ר' (1991). מהגרים מברית-המועצות לארצות-הברית ולישראל – השוואה ראשונית בעקבות מאמרו של ברי צ'יוויק. רבעון לכלכלה, מ"ב, 225–231.
- קריסטל, ט', כהן י' ומונדלק, ג' (2006). האיגוד המקצועי וגידול אי השוויון בישראל (התכנית לכלכלה וחברה, מחקר מדיניות מספר 1). ירושלים: מכון ון ליר.
- רייכמן, ר' (2009). הגירה לישראל: מיפוי, מגמות ומחקרים אמפיריים 1990–2006. סוציולוגיה ישראלית, 10, 339–379.

Ben-Porath, Y. (1986). *The Israeli economy: Maturing through crises*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bensimon, D., & Della Pergola, S. (1986). *La population Juive de France: Socio-demographie et identite* (Jewish Population Studies No. 17). Paris, France: The Institute of Contemporary Jewry, the Hebrew University, Jerusalem, and Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, France (French).

Borjas, G. (1989). Immigrant and emigrant earnings: A longitudinal study. *Economic Inquiry*, 27, 21–37.

Borjas, G. (1990). *Friends or strangers: The impact of immigrants on the American economy*. New York, NY: Basic Books.

- Borjas, G. (1994). *The economics of immigration*. *Journal of Economic Literature*, 32, 1667–1717.
- Borjas, G. (1999). *Heaven's door: Immigrant policy and the American economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Boyd, M., Featherman, D., & Matras, J. (1980). Status attainment of immigrants and immigrant categories in the US, Canada, and Israel. *Comparative Social Research*, 3, 199–228.
- Chiswick, B. (1978). The effects of Americanization on the earnings of foreign-born men. *Journal of Political Economy*, 86, 897–921.
- Chiswick, B. (1986). Is the new immigration less skilled than the old? *Journal of Labor Economics*, 4, 168–192.
- Cohen, Y., & Haberfeld, Y. (2007). Self selection and earnings assimilation: Immigrants from the former Soviet Union in Israel and the United States. *Demography*, 44, 649–668.
- Cohen, Y., Haberfeld, Y., & Kogan, I. (2011). Who went where? Jewish immigration from the former Soviet Union to Israel, the USA and Germany, 1990–2000. *Israel Affairs*, 17(1), 7–21.
- Cohen, Y., Haberfeld, Y., & Kristal, T. (2007). Ethnicity and mixed ethnicity: Educational gaps among Israeli-born Jews. *Ethnic and Racial Studies*, 30, 896–917.
- Cohen Y., & Kogan, I. (2007). “Next year in Jerusalem” ...or in Cologne? Labor market integration of Jewish immigrants from the former Soviet Union in Israel and Germany in the 1990s. *European Sociological Review*, 23, 155–168.
- Eckstein, Z., & Weiss, Y. (2002). The integration of immigrants from the former Soviet Union in the Israeli labor market. In A. Ben-Bassat (Ed.), *The Israeli economy, 1985–1998: From government intervention to market economics* (pp. 349–377). Cambridge, MA: MIT Press.
- Foroutan, Y. (2008). Migration differentials in women's market employment: An empirical and multicultural analysis. *International Migration Review*, 42, 675–703.
- Friedberg, R. (2000). You can't take it with you? Immigrant assimilation and the portability of human capital. *Journal of Labor Economics*, 18, 221–251.
- Gorodzeisky, A., & Semyonov, M. (2011). Two dimensions to immigrants' economic incorporation: Soviet immigrants in the Israeli labor market. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 3, 1059–1077.
- Haberfeld, Y. (1993). Immigration and ethnic origin: The effect of demographic attributes on earnings of Israeli men and women. *International Migration Review*, 27, 286–305.
- Haberfeld, Y., & Cohen, Y. (1998). Earnings of native born Arab and Jewish men in Israel 1987–1993. *Research in Social Stratification and Mobility*, 16, 69–88.
- Haberfeld, Y., Semyonov, M., & Cohen, Y. (2000). Ethnicity and labor market performance among recent immigrants from the former Soviet Union to Israel. *European Sociological Review*, 16, 287–299.
- Khazzoom, A. (2008). *Shifting ethnic boundaries and inequality in Israel: Or, how the Polish peddler became a German intellectual*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Leslau, A., Krausz, E., & Nussbaum, S. (1995). The education of Iraqi and Romanian immigrants in Israel. *Comparative Education Review*, 39, 178–194.

- Lewin-Epstein, N., & Semyonov, M. (1986). Ethnic group mobility in the Israeli labor market. *American Sociological Review*, *51*, 342–352.
- Lewin-Epstein, N., & Semyonov, M. (1993). *The Arab minority in Israel's economy: Patterns of ethnic inequality*. Boulder, CO: Westview Press.
- Lewin-Epstein, N., Semyonov, M., Kogan, I., & Wanner, R. A. (2003). Institutional structure and immigrant integration: A comparative study of immigrants' labor market attainment in Canada and Israel. *International Migration Review*, *37*, 389–420.
- Mark, N. (1996). The contribution of education to income differentials among ethnic groups in Israel. *Israel Social Science Research*, *11*, 47–86.
- OECD (2010). *OECD Reviews of labour market and social policies: Israel*. Paris, France: Author.
- Offer, S. (2004). The socio-economic integration of the Ethiopian community in Israel. *International Migration*, *42*, 29–55.
- Okun, B. S., & Friedlander, D. (2005). Educational stratification among Arabs and Jews in Israel: Historical disadvantage, discrimination, and opportunity. *Population Studies*, *59*, 163–180.
- Raijman, R., & Semyonov, M. (1998). Best of times, worst of times and the occupational mobility of Soviet immigrants to Israel. *International Migration*, *36*, 291–312.
- Rebhun, U. (2008). A double disadvantage? Immigration, gender, and employment status in Israel. *European Journal of Population*, *24*, 87–113.
- Rebhun, U. (2010). Immigration, gender, and earnings in Israel. *European Journal of Population*, *26*(1), 73–97.
- Semyonov, M. (1997). On the cost of being an immigrant in Israel: The effects of tenure, ethnicity and gender. *Research in Social Stratification and Mobility*, *15*, 115–131.
- Semyonov, M., & Lerenthal, T. (1991). Country of origin, gender, and the attainment of socioeconomic status: A study of stratification in the Jewish population of Israel. *Research in Social Stratification and Mobility*, *10*, 327–345.
- Shavit, Y. (1986). Tracking and ethnicity in Israeli secondary education. *American Sociological Review*, *49*, 210–220.
- Smith, J., & Edmonston, B. (1997). *The new Americans: Economic demographic and fiscal effects of immigration*. Washington, DC: National Academy Press.
- Spilerman, S., & Habib, J. (1976). Development towns in Israel: The role of community in creating ethnic disparities in labor force characteristics. *American Journal of Sociology*, *81*, 781–812.
- Yaish, M. (2001). Class structure in a deeply divided society: Class and ethnic inequality in Israel. *British Journal of Sociology*, *52*, 409–439.

